

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права

БОБЕР Софія Юріївна

Корпоративні права особи: проблеми теоретичного і законодавчого визначення / Corporate rights of a person: problems of theoretical and legal definition

спеціальність 081 – Право
магістерська програма – Право

Магістерська робота

Виконала студентка групи
ПРМ-21
С.Ю. Бобер

Науковий керівник:
к.ю.н, доцент, О.Р. Шевчук

Магістерську роботу допущено
до захисту:
« ____ » _____ 2018 р.

Завідувач кафедри
_____ **С.К. Гречанюк**

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 119 сторінок, складається з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел із 125 найменувань.

Мета магістерської роботи полягає у розкритті змісту корпоративних прав, їх класифікація та визначення місця в системі корпоративного права України, а також розробка нових теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини щодо здійснення корпоративних прав.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають на підставі корпоративно-правових норм та пов'язані із здійсненням корпоративних прав.

Предметом дослідження є корпоративні права відповідно до чинного законодавства України.

Одержані висновки та їх новизна: полягають у можливості використання одержаних результатів дослідження для вдосконалення національного законодавства, яке регламентує здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств; в подальших загальнотеоретичних дослідженнях.

Ключові слова: корпоративні права, корпоративні обов'язки, корпоративні відносини, господарські товариства; учасники господарських товариств; акціонери, відчуження корпоративних прав.

RESUME

Master thesis contains 119 pages, consists of entry, three sections, conclusions, list of sources with 125 titles.

The aim of the postgraduate course is to reveal the content of corporate rights, their classification and definition of the place in the system of corporate law of Ukraine, as well as the development of new theoretical positions and scientific and practical recommendations for improving the regulatory framework governing public relations in the implementation of corporate rights.

Object of research is a set of social relations that arise on the basis of corporate and legal norms and related to the implementation of corporate rights.

The subject of the study there are corporate rights accordance with the current legislation of Ukraine.

The resulting conclusions and novelty: is the ability to use the obtained research results to improve national law governing the exercise of corporate rights by the participants (founders) of economic partnerships; in the future of general studies.

Keywords: corporate rights, corporate responsibility, corporate relations business associations, members of business associations, shareholders, alienation of corporate rights

АНОТАЦІЯ

Бобер С. Ю. Корпоративні права особи: проблеми теоретичного і законодавчого визначення. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 081 – Право. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

Магістерську роботу присвячено розкриттю суті корпоративних прав, їх класифікація та визначення місця в системі корпоративного права України, а також розробка нових теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини щодо здійснення корпоративних прав. Визначено сутність поняття «корпоративні права» та їх місце в системі корпоративного права України. Сформовано дефініцію «корпоративні правовідносини» та проаналізовано їхні специфічні особливості в цілісній системі суспільних відносин. Обґрунтовано належність корпоративних відносин до господарсько-правових. Визначено критерії класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин. Розроблено пропозиції до законодавчих актів України щодо детальнішої регламентації здійснення корпоративних прав. Висвітлено необхідність практичного застосування законодавчих актів та напрацювання судової практики за-для подолання численних колізій в корпоративному законодавстві України.

ANNOTATION

Bober I. Y. Corporate individual rights, legal and theoretical definition problems. – Manuscript.

Research on education and qualification of «Master» in the field 081 – Law. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

Master thesis is devoted to the opening of essence of corporate rights, their classification and location in the system of corporate law of Ukraine, and also development of new theoretical positions and scientific practical recommendations for improving the regulatory framework governing public relations in the implementation of corporate rights. The essence of the concept "corporate rights" and their place in the system of corporate law of Ukraine are determined. The definition of "corporate legal relations" has been formed and their specific features in the integral system of social relations have been analyzed. The affiliation of corporate relations to economic law is substantiated. The criteria of classification of subjects of corporate legal relations are determined. The necessity of practical application of legislative acts and the development of judicial practice for overcoming of numerous conflicts in the corporate legislation of Ukraine is highlighted.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	13
1.1. Поняття та юридична природа корпоративних правовідносин корпоративних прав.....	13
1.2. Суб'єкти корпоративних правовідносин.....	23
1.3. Класифікація корпоративних прав	30
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ТА МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ОBOB'ЯЗКІВ	40
2.1. Поняття і види способів здійснення корпоративних прав.....	40
2.2. Межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав.....	50
2.3 Виконання корпоративних обов'язків	57
Висновки до розділу	67
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ФОРМИ РОЗПОРЯДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ.....	71
3.1. Купівля-продаж корпоративних прав.....	71
3.2. Застава корпоративних прав.....	77
3.3. Відчуження корпоративних прав за договором міни (бартеру) та дарування корпоративних прав.....	86
3.4. Спадкування корпоративних прав.....	93
Висновки до розділу.....	99
ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сьогодення, коли відбувається стрімкий та доволі складний розвиток корпоративних правовідносин в Україні, з'являється все більша кількість юридичних осіб із корпоративним устроєм – підприємницьких товариств, які стають одними з найбільш поширених організаційно-правових форм в Україні.

З'ясування сутності поняття «корпоративні права» учасників (засновників) господарських товариств не втрачає своєї вагомості, що обумовлена динамічним розвитком законодавства в сфері правового регулювання корпоративних відносин. Необхідність його подальшого переосмислення впливає із прийняття ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (який регулює найбільш поширені види господарсько-правових товариств: ТОВ та ТДВ), внесення змін до ЗУ «Про акціонерні товариства» та втрату чинності цілого ряду положень в ЗУ «Про господарські товариства», Господарському кодексі України та Цивільному кодексі України.

Зважаючи на те, що корпоративне законодавство України перебуває на складному етапі свого розвитку, пов'язаного із нелегким соціально-економічним становищем нашої держави, на сьогоднішній день не існує системного та єдиного застосування норм, які б здійснювали правове регулювання корпоративних правовідносин.

Саме відсутність єдиного підходу до застосування норм, що регулюють сектор корпоративних відносин, а також численні прогалини у чинному законодавстві України породжують низку корпоративних спорів, пов'язаних із набуттям і припиненням корпоративних прав.

Наявність численних законодавчих колізій щодо здійснення корпоративних прав перешкоджає повноцінній реалізації учасниками (засновниками) господарських товариств своїх повноважень та виконання належним чином корпоративних обов'язків, що в свою чергу сприяє зростанню кількості зловживань та порушень суб'єктами корпоративних правовідносин.

З огляду на неоднозначність тлумачення теоретичних положень корпоративного права, на даний час продовжуються й надалі вестися дискусії між господарниками та цивілістами щодо визнання корпоративного права господарсько-правовим чи цивільно-правовим інститутом. Не останнє місце у них відіграє те, що саме нормами Господарського кодексу України (далі – ГК України), а не Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) врегульовано корпоративні права та корпоративні правовідносини. По-різному у цих двох кодексах визначаються права учасників господарських товариств та корпоративні права.

Сьогодні законотворча діяльність нашої держави спрямована на розроблення правових засобів та суттєвого вдосконалення цілого ряду економічних процесів у суспільстві. Можливість здійснення корпоративних прав державою, як окремого повноцінного суб'єкта корпоративних відносин, так і через розробку корпоративного законодавства, безумовно, що покращує якісний рівень реалізації корпоративних прав у правовому полі нашої держави.

На теоретичному, а як наслідок і на практичному рівні питання суб'єктивного обов'язку в корпоративних правовідносинах до кінця не розкрито, що й зумовлює в подальшому необхідність його ґрунтовного аналізу. Адже, ні цивільний, ні господарський кодекс України не містить норм, які б визначали сутність поняття «корпоративний обов'язок», що в свою чергу призводить до численних порушень корпоративних норм, зловживання правами та неналежного виконання корпоративних обов'язків. Тому, необхідність законодавчого визначення поняття «корпоративного обов'язку», в контексті реалізації корпоративних прав, підтверджує актуальність дослідження корпоративних прав у кореляційному зв'язку із корпоративними обов'язками.

Серед науковців, які зробили істотний внесок у розвиток науки корпоративного права і приділили значну увагу визначенню сутності поняття корпоративних прав та способів їх здійснення, слід відзначити таких, як: А. В. Смітюх, І.В. Спасибо-Фатєєва, Н. А. Сліпенчук, Н.С.Глусь, В. М. Кравчук, В.

А. Васильєва, Н. С. Кузнєцова, В. І. Цікало, В. В. Прохоренко, О. І. Харитонова, Д. В. Ломакін, О. М. Вінник, Б. В. Шуба, І. В. Лукач, С. В. Батрин, О. М. Переверзєв, О. С. Зоріна, Д. І. Погрібний, А. В. Сороченко, В. С. Щербина, О. Р. Кібенко, В.Б. Сохан, М.В. Хацер, В. А. Бєлов, М. П. Мальська, К.Л. Мандюк, Ю.С. Занько, О.М. Скібіцький, В.В. Матвєєв, Л.І. Скібіцька, В.А. Євтушевський та інших вчених.

Віддаючи належне важливості проведених досліджень, слід зауважити, що на сьогодні в наукових колах немає чітко окресленого підходу до визначення понять корпоративні права, корпоративні обов'язки, відсутні чіткі критерії поділу суб'єктів корпоративних відносин, розмежування меж та обмежень при здійсненні корпоративних прав. З огляду на це, необхідним є подальше обґрунтування доцільності внесення змін до корпоративного законодавства України з метою більш ефективної реалізації корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків.

Надзвичайна актуальність проблеми, недостатнє її висвітлення в науковій літературі, її особливе теоретичне та практичне значення, зумовили вибір теми даної роботи.

У рамках виконаної теми особисто здобувачем було дано визначення корпоративних прав, удосконалено поняття корпоративних правовідносин, суб'єктів корпоративних прав, учасників корпоративних відносин, суб'єктивного корпоративного обов'язку, запропоновано дві найбільш альтернативні класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин, визначено відмінності між поняттями меж здійснення корпоративних прав та обмежень при здійсненні корпоративних прав, проаналізовано основні правові форми розпорядження корпоративними правами, а також надано пропозиції щодо внесення змін до чинного корпоративного законодавства України з метою більш ефективної реалізації корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розкриття суті корпоративних прав, їх класифікація та визначення місця в системі

корпоративного права України, а також розробка нових теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини щодо здійснення корпоративних прав.

Для досягнення мети поставлено такі задачі:

- визначити сутність поняття «корпоративні права» та їх місце в системі корпоративного права України;
- сформувати дефініцію «корпоративні правовідносини» та проаналізувати їхні специфічні особливості в цілісній системі суспільних відносин;
- обґрунтувати належність корпоративних відносин до господарсько-правових;
- визначити критерії класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин;
- встановити універсальні критерії поділу корпоративних прав;
- проаналізувати ключові елементи права на участь в управлінні учасниками (засновниками) господарських товариств;
- охарактеризувати особливості здійснення прав на розподіл прибутку, на одержання інформації учасниками господарського товариства та на отримання певної частки прибутку (дивідендів) організації у разі її ліквідації;
- сформувати критерії розмежування меж здійснення корпоративних прав та обмежень щодо здійснення корпоративних прав;
- визначити зміст поняття «корпоративний обов'язок», їх класифікація та місце в системі корпоративних відносин;
- розробити пропозиції до законодавчих актів України щодо детальнішої регламентації здійснення корпоративних прав;
- висвітлити необхідність практичного застосування законодавчих актів та напрацювання судової практики за-для подолання численних колізій в корпоративному законодавстві України.

Об'єкт дослідження – сукупність суспільних відносин, що виникають на підставі корпоративно-правових норм та пов'язані із здійсненням корпоративних прав.

Предмет дослідження – корпоративні права відповідно до чинного законодавства України.

Методи дослідження. Для того, щоб вирішити поставлені у магістерському дослідженні наукові завдання, здійснено застосування комплексного системного підходу, який дав змогу використати в процесі аналізу наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних дослідників, сучасні загально- та спеціально-наукові методи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що магістерська робота є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки визначити сутність поняття корпоративних прав, а також особливостей здійснення корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків за чинним законодавством України. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

- дано визначення корпоративних прав, як сукупності передбачених чинним законодавством та установчими документами прав, що їх отримує особа внаслідок володіння часткою, паєм певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі, або майні конкретної господарської організації, ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (члена, акціонера) над даною господарською організацією;

- поняття корпоративних правовідносин, під яким запропоновано розуміти врегульовані нормами права та установчими документами суспільні відносини, які виникають між засновником (учасниками) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними засновницьких прав, а також відносини між учасниками, які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав. Обов'язковою ознакою корпоративних відносин слід визнати наявність визначеного законодавцем об'єкта права

корпоративної власності – наявності в учасника корпоративних прав особливого виду майнових прав;

- визначено, що універсальним поділом корпоративних прав є їх поділ за характером на майнові та немайнові; як виняток виділено самостійне право на захист. До майнових прав слід відносити права, пов'язані з розподілом прибутку товариства (отримання дивідендів) та отримання частини майна товариства у разі його ліквідації. До немайнових прав - права, пов'язані з участю в управлінні справами товариства та здійсненням контролю над діяльністю органів управління товариства та його фінансово-економічним станом. За обсягом корпоративні права поділяються на: основні, спеціальні та локальні (додаткові) корпоративні права;

- поняття «корпоративний обов'язок» визначено, як забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньо корпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами;

- сформовано такі ключові елементи права на участь в управлінні: а) брати участь у вирішенні найважливіших питань діяльності товариства, у тому числі прийняття рішення про внесення змін до статуту, обрання членів ради та ревізійної комісії, додатковий випуск акцій, викуп товариством розміщених ним акцій, укладення правочинів на значну суму, реорганізацію товариств та інші дії, які призводять до суттєвих корпоративних змін; б) право вчасно отримувати повідомлення про скликання загальних зборів, яке повинно містити інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік питань порядку денного з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого учасники можуть ознайомитися з документами щодо порядку денного; в) право своєчасно та у зручний для учасника спосіб знайомитися з матеріалами, пов'язаними з порядком денним загальних зборів. г) право вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного загальних зборів; г) право брати участь у загальних зборах особисто або через вільно обраного представника; д) право брати участь в обговоренні та голосуванні з питань порядку денного;

- розробка пропозицій щодо внесення змін до Законів України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та «Про акціонерні товариства» нормами, що містять чіткі критерії, які б дозволили однозначно визначати момент, з якого учасники (акціонери) можуть вимагати викупу частки акцій, що пропонується для продажу третій особі; які б чітко визначали вимоги щодо змісту і форми повідомлення, яке учасник товариства, який має намір продати свою частку, повинен надіслати товариству та /або іншим його учасникам для дотримання їхніх переважних прав. Зокрема, таке повідомлення має містити основні умови продажу: ціну та розмір відчужуваної частки у статутному капіталі, а також інші істотні умови договору купівлі-продажу (порядок, строки та форми оплати, і т.д.); які б урегульовували порядок набуття акцій при спадкуванні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що застосування запропонованих напрямів розвитку корпоративних прав та обов'язків приведе до створення передумов для їхньої ефективної реалізації, профілактики правопорушень та зловживань у сфері корпоративного права, удосконалення способів здійснення корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків. Одержані результати дослідження становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес у:

- науково-дослідній сфері – основні положення та висновки магістерського дослідження можуть бути основою для подальшого розвитку корпоративного права України;

- правотворчості – висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в магістерському дослідженні, можуть бути використані для підготовки й уточнення ряду законодавчих і підзаконних актів з питань здійснення та розпорядження корпоративними правами;

- правозастосовній діяльності – використання одержаних результатів дасть змогу вдосконалити способи здійснення корпоративних прав та правові форми розпорядження ними, а також підвищення міри відповідальності для учасників (засновників) господарських товариств, що неналежним чином виконують свої

обов'язки;

- навчальному процесі – результати дослідження можуть бути використані при викладанні таких навчальних дисциплін: «Господарське право», «Актуальні проблеми господарського права України», «Цивільне право», «Податкове право» та ін.

Структура і обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 125 найменувань. Загальний обсяг роботи – 118 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Поняття та юридична природа корпоративних правовідносин і корпоративних прав

В умовах сьогодення, коли відбувається швидкий розвиток економічних процесів, а учасниками ринкових відносин все частіше виступають корпорації, проблеми корпоративного права все більше привертають увагу науковців і практиків, виникає нагальна проблема формування теоретичного підґрунтя останнього, визначення його основних категорій та понять. Однією з основних категорій, що потребують ретельного доктринального аналізу, є корпоративні правовідносини та корпоративні права.

Не однакове законодавче визначення поняття «корпоративні права» в різних нормативно-правових актах України призвело до значних труднощів у правовому регулюванні корпоративних відносин та численних казусів у судовій практиці, що в свою чергу призводить до неналежного захисту корпоративних прав особи.

Згідно із ст. 167 ГК України «корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами» [1].

Слід зазначити, що зі змісту ст. 167 ГК можна виділити такі ознаки корпоративних прав:

– суб'єктом (носієм) цих прав є особа, котра має частку в статутному фонді (майні) господарської організації. Поняття корпоративного права пов'язане з часткою в статутному капіталі. Одне неможливе без іншого. Частка

в капіталі і корпоративні права співвідносяться між собою як причина і наслідок. Первинною є частка в статутному капіталі юридичної особи. Її розмір визначає обсяг належних особі корпоративних прав. Відчуження частки в статутному капіталі однозначно призводить до відчуження корпоративних прав, оскільки вони є невіддільними;

– складний зміст корпоративних прав, які включають в себе кілька можливостей особи, щопередбачені законом та установчими документами [2, с. 146].

Отже, легальне визначення окреслює: (1) суб'єкт прав і причину їх виникнення (набуття прав на частку у статутному капіталі або майні); (2) правові джерела, які містять ці права; (3) пропонує неповний перелік цих прав і містить відсилку до інших прав, передбачених законом та установчими документами. Проте, деякі науковці вважають, що із визначення незрозуміло – права якого характеру є корпоративними, зокрема, чи належить до них право відчужувати зазначену частку та інші права щодо розпорядження самою часткою? Тобто, у цьому визначенні згадується частка, але не визначається як співвідносяться права на частку і права з частки і які з цих прав слід вважати корпоративними.

На думку А. В. Смітюх, суб'єктом корпоративних прав завжди є власник акції (частки), акція (частка) є оборотоздатним символом корпоративних прав, отже, корпоративними правами є виключно права з акції (частки) щодо товариства та інших учасників, які утворюють господарсько-правовий статус учасника товариства, тоді як права на акцію (частку) є речовими і утворюють цивільно-правовий статус власника акції (частки). Утім, прив'язувати визначення корпоративних прав до категорій акції, частки, статутного капіталу неконструктивно, оскільки ці категорії є службовими щодо категорії корпоративних прав, а не навпаки: визначення корпоративних прав має бути сутнісним і повинно виходити з іманентних властивостей самих корпоративних прав, оскільки саме категорія корпоративних прав є, на нашу думку, вихідною

для визначення всіх інших категорій корпоративного права в об'єктивному значенні [3, с. 81- 82].

В свою чергу, Податковий кодекс України визначає корпоративні права, як права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [4].

Цивільний кодекс України не використовує поняття «корпоративні права», натомість, вводить поняття «право участі у товаристві» (ст. 100 ЦКУ)[5].

А відповідно до ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства», корпоративні права – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [6].

Можна побачити, що категорія «корпоративні права» є господарсько-правовою і прив'язується не до категорії «товариства», чи «господарські товариства», а до значно більш широкій за змістом категорії «господарські організації», тобто – і до господарських товариств і до виробничих кооперативів, будь-яких інших видів як корпоративних так і унітарних підприємств, їх об'єднань, благодійних та інших неприбуткових організацій, у тому числі до тих суб'єктів де не створюється статутний капітал, а участь засновників у формуванні майна здійснюється через інші механізми [7, с.149].

З метою ґрунтовнішого дослідження поняття «корпоративні права» необхідно визначити зміст корпоративних прав як в об'єктивному, так і суб'єктивному розуміннях.

В об'єктивному розумінні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку із створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками) [8, с.10].

Однак, щодо визначення поняття корпоративних прав в суб'єктивному розумінні думки науковців є далеко не одностайними.

І. В. Спасибо-Фатєєва визначає суб'єктивне корпоративне право як право конкретної особи, яка має правовий зв'язок з корпорацією, будучи її учасником, одержувати певні блага [9, с.188].

Можна побачити, що І.В. Спасибо-Фатєєва не визначає співвідношення між категоріями правового зв'язку і корпоративного права (чи є корпоративне право наслідком або складовою цього зв'язку). Також, корпоративне право розуміється цим автором як спрямоване на отримання певного блага.

Слід зауважити, що на відміну від права отримувати частину прибутку товариства, або ж його майна у випадку ліквідації, право брати участь в управлінні товариством і низка похідних від нього прав (скликати загальні збори, здійснювати контроль за реєстрацією акціонерів, вимагати проведення перевірок) не є правами отримувати певні блага. Отже, запропонована І.В. Спасибо-Фатєєвою формула не визначає співвідношення між категоріями корпоративне право і правовий зв'язок і не вичерпує специфіку корпоративних прав [3, с.83].

Н. А. Сліпенчук визначає суб'єктивне корпоративне право як універсальну єдність майнових та немайнових (організаційних) прав учасників корпорацій, які сукупно (нероздільно) обертаються в цивільному обороті [10, с.14]. Цей автор підкреслює складний характер, єдність, оборотоздатність суб'єктивного корпоративного права.

На думку Н. Глусь, корпоративне право у суб'єктивному значенні - це сукупність прав, які виникають в учасника чи акціонера корпорації в результаті набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку у

статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товаристві з додатковою відповідальністю і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації [11,с.10].

В. М. Кравчук пропонує визначення корпоративних прав як сукупності правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційноправовою формою [12, с.261], або ж сукупність прав учасника юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами [13, с.51].

В. А. Васильєва вказує, що для всіх суб'єктивних корпоративних прав характерне наступне:

- 1) вони викають у результаті створення юридичної особи;
- 2) виражають відносини між засновником та юридичною особою;
- 3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління або участь в управлінні, право на доходи;
- 4) пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи;
- 5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації [14, с. 40]

Таким чином, змістовно корпоративні права слід розуміти як усю сукупність передбачених законодавством та установчим документом прав, що їх отримує особа внаслідок володіння часткою, паєм певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі, або майні конкретної господарської організації, ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (члена, акціонера) над даною господарською організацією.

Особливої актуальності на сьогоднішній день становить дослідження корпоративних правовідносин. Адже, саме корпоративні правовідносини є дуже складними і різноплановими за своєю природою, що, з одного боку, буквально примушує до наукового дослідження, а з іншого – викликає чималі труднощі у розумінні й тлумаченні навіть найпростіших понять.

Відсутність чітких нормативних ознак корпоративних відносин у чинному законодавстві України спонукає дослідників цієї проблематики до спроби надати пояснення правової природи цього виду відносин, озвучити своє бачення структури та змістовного наповнення цієї правової категорії. Наразі у правовій науці сформувалось кілька підходів щодо визначення правової природи корпоративних відносин та їх місця у системі правовідносин.

Представниками першого підходу обґрунтовується цивілістична природа корпоративних відносин. Аргументуючи належність таких відносин до сфери правового регулювання цивільного права, прихильники цього підходу при цьому розходяться у поглядах на характер корпоративних відносин. Частина вчених обґрунтовує належність корпоративних відносин до одного із традиційних для цивільного права виду відносин — речових (С. А. Зінченко, В. В. Галов [15, с. 101–104], В. К. Сперанський [16, с. 51]) або зобов'язальних (Н. С. Кузнєцова [17], Н. С. Глусь [18, с. 5], В. І. Цікало [19, с. 163–164], В. В. Прохоренко [20, с. 130–131]).

Інші прихильники цивілістичної доктрини розкривають правову природу корпоративних відносин, характеризуючи їх як особливий вид цивільних правовідносин, що існує поряд із речовими і зобов'язальними цивільними правовідносинами (І. В. Спасибо-Фатєєва [21, с. 18–20], Є. О. Харитонов [22, с. 189], О. І. Харитонова [23, с. 189], Д. В. Ломакін [24, с. 7, 27–29], Н. В. Козлова [25, с. 244–245; 26, с. 110–115], В. А. Белов [27, с. 207–214], П. В. Степанов [28, с. 9], Р. Р. Ушницький [29, с. 8], С. І. Анісімова [30, с. 18], А. В. Майфат [31, с. 153–155]).

Окремі представники цивільно-правової науки взагалі не відносять корпоративні відносини ні до речових, ні до зобов'язальних, ні до окремого виду цивільних відносин. Натомість сутність корпоративних відносин вони розкривають через сукупність різних прав і секундарний або акцесорний характер окремих прав, наданих акціонеру (О. Б. Бабаєв [32, с. 8; 33, с.20]), через співвідношення з іншими категоріями «догми цивільного права» [34, с.

27], при цьому не досягаючи якої-небудь чіткості у визначенні природи таких відносин (Н. Н. Пахомова [35, с. 51–76], О. Б. Сердюк [36, с. 44]).

Представники другого підходу обґрунтовують належність корпоративних відносин до сфери правового регулювання господарського (підприємницького) права. До науковців, у працях яких аргументується господарсько-правова природа корпоративних відносин, належать: В. С. Щербина [37, с. 13], О. М. Вінник [38, с. 14], Б. В. Шуба [39, с. 621–622], І. В. Лукач [40, с. 101–117], С. В. Батрин [41, с. 7], О. М. Переверзев [42, с. 5], О. С. Зоріна [43, с. 17–18], Д. І. Погрібний [44, с. 11], А. В. Сороченко [45, с. 7], О. Климчук, Т. Христюк [46, с. 50] та ін.

При цьому, слід зазначити, що автори, які розглядають корпоративні відносини з господарсько-правових позицій, розходяться у визначенні їх правової природи.

Так, О. М. Переверзев визначає корпоративні відносини як внутрішні організаційно-господарські (тут і далі — курсив автора) відносини, що складаються у процесі управління господарською діяльністю між корпоративними суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень — засновниками (учасниками) і уповноваженими ними органами [42, с. 5].

Натомість С. В. Батрин відносить корпоративні відносини до речових відносин, виникнення та існування яких обумовлене реалізацією власником (засновником, учасником, акціонером господарського товариства) правомочностей володіння, користування та розпорядження майном посередництвом участі в корпоративному господарюванні [41, с. 7].

На думку В. С. Щербини корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин [37, с. 13]. Аналогічної позиції дотримується і А. В. Сороченко, визначаючи корпоративні відносини як особливі майново-організаційні відносини, що мають господарсько-правовий характер і виникають, змінюються та припиняються внаслідок набуття, реалізації та

припинення суб'єктами таких відносин корпоративних прав і обов'язків після створення та в процесі функціонування, припинення корпорацій, управління ними [45, с. 7].

О. М. Вінник, визначаючи комплексний характер корпоративних відносин, наполягає на віднесенні їх до господарських (як різновиду останніх). При цьому, відзначаючи переважаючу роль у корпоративних відносинах (як їх консолідуючого ядра) господарських відносин, вона все ж таки припускає щодо них можливість наявності (в певних випадках) елементів (ознак) відносин іншої галузевої належності — трудових, цивільних, адміністративних, земельних, фінансових та інших [38, с. 14–15].

Представниками третього підходу обґрунтовується комплексний характер корпоративних відносин (О. Р. Кібенко [46, с. 40–46], В. М. Кравчук [47, с. 8–9], І. С. Шиткіна [48, с. 31–55]). Основна ідея такого підходу зводиться до того, що зміст корпоративного правовідношення становлять права та обов'язки різної галузевої приналежності: цивільні, адміністративні, фінансові, трудові тощо.

Так, І. С. Шиткіна наголошує на тому, що корпоративні правовідносини становлять окрему групу врегульованих правом суспільних відносин, які не вписуються у традиційно існуючу класифікацію цивільно-правових відносин. Корпоративні правовідносини, на її думку, є комплексними правовідносинами, що становлять сукупність майнових і тісно пов'язаних з ними немайнових — організаційно-управлінських відносин [48, с. 31–55].

О. Р. Кібенко, підтримуючи ідею комплексного характеру корпоративних правовідносин, поділяє їх на внутрішні (виникають всередині господарського товариства) та зовнішні (виникають у процесі здійснення господарським товариством підприємницької діяльності). Якщо внутрішні корпоративні правовідносини, на її думку, є приватноправового характеру, то зовнішні — можуть бути як приватноправового (цивільні, трудові), так і публічно-правового характеру (адміністративні, фінансові, кримінально-правові та ін.) [46, с. 40–46]

В. М. Кравчук взагалі заперечує можливість визначення правової природи корпоративних відносин з огляду на їх комплексний зміст. У свою чергу, правова природа окремих видів корпоративних відносин, на його думку, може мати зобов'язальний, управлінський, трудовий, фінансовий та інший характер [47, с. 8–9]. В. С. Щербина з цього приводу слушно зауважує про помилковість ототожнення правової природи корпоративних відносин з галузевою приналежністю норм, що їх регулюють [48, с. 234].

В останні роки наявні спроби сформувані ще один моногалузевий підхід до визначення правової природи корпоративних відносин шляхом обґрунтування їх належності до сфери адміністративного права.

Так, С. Т. Гончарук і А. Ю. Нашинець-Наумова виокремлюють такий вид відносин, як адміністративно-корпоративні відносини [48, с. 39–40]. Однак ідея згаданих авторів пояснити правову природу корпоративних відносин з позицій науки адміністративного права підтримки у правовій науці поки що не знайшла. Кожен із наведених підходів має свої сильні і слабкі сторони.

На нашу думку, наявність у Господарському кодексі України положень про підприємства колективної власності, а також те, що більшість відносин, що виникають на протязі життєвого циклу цих товариств регулюються саме нормами господарського права – утворюють важливі підстави для віднесення корпоративних правовідносин до господарсько-правових.

Підставою для віднесення корпоративних відносин до господарських є і те, що предмет корпоративного права утворюють група відносин зовнішнього характеру, які виникають між корпорацією і третіми особами; а також відносини внутрішнього характеру (внутрішньо-організаційні, внутрішньо-фірмові), учасниками яких є засновники корпорації, сама корпорація (як юридична особа, суб'єкт права) та її органи. Ці відносини можна інтерпретувати відповідно як організаційно-господарські та господарсько-виробничі і внутрішньогосподарські відносини, тобто ті, що складають, як відомо, сферу господарських відносин.

Корпоративні відносини характеризуються певними ознаками, визначення яких дозволяє зрозуміти природу корпоративних відносин, ці ознаки зумовлені:

- поєднанням елементів майнового (формування майнової бази товариства, розподіл прибутку товариства, зміною статутного фонду товариства та ін.) та організаційного характеру (державна реєстрація товариства, здійснення управління товариством, державне регулювання діяльності корпорацій тощо);

- колом учасників: корпоративні відносини виникають не лише між фізичними та юридичними особами;

- сферою дії: корпоративні відносини можуть виникати як по горизонталі, так і по вертикалі;

- відображення в корпоративних відносинах не лише приватних інтересів окремих осіб (корпорації, акціонерів, менеджерів) або їх груп, але й публічних інтересів держави — щодо дотримання корпорацією встановлених для неї обмежень та обов'язків у сфері господарювання.

Відповідно до ч. 3 ст. 167 ГК України під корпоративними відносинами слід розуміти відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав [1].

На думку І. Б. Саракун, корпоративними є відносини, що виникають між учасниками (засновниками) та товариством і між самими учасниками (засновниками), які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав [49, с. 10].

Таким чином, корпоративні правовідносини ми визначаємо як врегульовані нормами права та установчими документами суспільні відносини, які виникають між засновником (учасниками) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними засновницьких прав, а також відносини між учасниками, які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав.

1.2. Суб'єкти корпоративних правовідносин

В умовах сьогодення, коли відбувається швидкий розвиток корпоративних відносин, що значно впливає на економічні процеси як України, так і всієї Європи, особливої вагомості для юридичної теорії та практики становить проблема визначення тієї чи іншої особи суб'єктом корпоративних правовідносин. Адже спосіб захисту інтересів особи часто залежить саме від того чи буде вона визнана суб'єктом корпоративних відносин, чи ні.

Коло суб'єктів корпоративних відносин має свої специфічні особливості, завдяки яким відрізняється від кола інших суб'єктів господарських правовідносин. Однією з особливостей даних суб'єктів є, те, що деякі з них можуть нести тільки корпоративні суб'єктивні права та обов'язки, та не можуть вступати в інші види правовідносин.

Перш ніж визначати суб'єкти корпоративних відносин, необхідно висвітлити їхні особливості. Як слушно помічає І. В. Лукач першою особливістю є те, що суб'єкти корпоративних правовідносин вступають у відносини з корпоративного управління та здійснення корпоративних прав, що складають об'єкт корпоративних правовідносин. Як правило, при визначенні суб'єктів корпоративних правовідносин виходять чи з права особи на корпоративні права, чи з права корпоративного управління та найчастіше згадують корпорації. Проте, слідуючи даному твердженню, яке штучно розділяє корпоративні правовідносини, неможливо отримати цілісне уявлення про їхній суб'єктний склад.

Другою особливістю є формалізація суб'єктів. Особливу увагу слід акцентувати на тому, що коло суб'єктів корпоративних відносин є обмеженим, адже не кожен учасник господарських відносин може стати суб'єктом корпоративних відносин. Особа визнається тільки тоді учасником корпоративних відносин, коли це визначається у відповідному нормативному акті.

Третьою особливістю суб'єктного складу є його виключність. Дана особливість вказує на те, що певні суб'єкти корпоративних правовідносин мають правомочності виключно щодо вступу в корпоративні відносини та не можуть вступати до інших господарських відносин. Так, органи корпоративного управління не можуть вступати в інші правовідносини, окрім корпоративних.

Наявність суб'єктів із спеціальним статусом є четвертою особливістю суб'єктів корпоративних правовідносин. Акціонери, учасники, члени кооперативу, органи корпоративного управління тощо, вступаючи в корпоративні відносини, набувають спеціального статусу, який відмінний від їх статусу як фізичної чи юридичної особи [50, с. 61-62].

П'ятою особливістю є підпорядкованість учасників. У цьому зв'язку І.В. Лукач висловлює свою незгоду з позицією, що корпоративні учасники є рівними. Погоджуючись з тим, що учасники корпоративних відносин мають рівні критерії

виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав [51, с. 200], їх практична реалізація є абсолютно різною. При цьому, тут не іде мова про просту економічну очевидність – те, що великі акціонери мають більшу можливість на вплив діяльності акціонерного товариства через свої значні пакети акцій. Наприклад, порядок реалізації значного пакету акцій (ст. 64 Закону України «Про акціонерні товариства») суттєво відрізняється від продажу однієї акції [6].

Підпорядкованість також проявляється і в залежності одних суб'єктів від інших. Наприклад, дочірні підприємства залежні від холдингової компанії (тут використовується наукова, а не законодавча термінологія). Корпоративні правовідносини є чітко ієрархічні та прописані на рівні законів та підзаконних актів, а також локальних актах корпорації.

Шостою ознакою є конфлікт інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин. Слід зазначити, що інтереси в корпоративних правовідносинах часто можуть заводити суб'єктів в різні боки і породжувати конфлікти. Ці

конфлікти суттєво відрізняються від, наприклад, договірних, оскільки можуть тривати досить довго та залучати все більше коло суб'єктів.

Наприклад, продаж значного пакета акцій вже створює конфлікт – колишній-майбутній акціонер та саме акціонерне товариство, однак можуть бути зачеплені інтереси міноритарних акціонерів, трудового колективу та органів корпоративного управління. Саме тому нормативне закріплення інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин відбувається досить деталізовано і з регулюванням можливих конфліктів [1, с. 61-62].

Висвітливши основні ознаки суб'єктів корпоративних правовідносин, особливу увагу слід звернути на різноманітність визначень поняття «суб'єкти корпоративних правовідносин».

Так, М. В. Хацер вважає, що суб'єкти корпоративних відносин – це учасники корпоративних відносин. Учасниками корпоративних відносин можуть бути фізичні та юридичні особи фінансовий інтерес яких пов'язаний з діяльністю акціонерного товариства [52, с. 289].

І. В. Лукач висловлює з даного приводу свою позицію, зазначаючи, що суб'єктом господарських правовідносин – є особи, що мають суб'єктивні права та обов'язки, що закріплені в нормативних актах, вступають у відносини з корпоративного управління та здійснення корпоративних прав [51, с. 64].

В. Б. Сохан акцентує на тому, що суб'єктами корпоративних правовідносин є будь-які особи, що на підставі певних юридичних фактів стають учасниками юридичних осіб корпоративного типу [53, с.152].

У зв'язку з великою різноманітністю суб'єктів корпоративних правовідносин, їх класифікація є доволі складною. Тому, для більш ґрунтовнішої класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин необхідно обрати широкий та вузький підхід.

У рамках вузького підходу, до суб'єктів вносять лише учасників та корпорацію. Так, при аналізі праці Д. В. Ломакін, який замовчує питання класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин, можна прийти до висновку, що такими є корпорація, та учасники корпорації (хоча він вводить

органи управління до Глави про суб'єктів корпоративних правовідносин проте робить висновок, що вони такими не є) [54, с. 237-334].

Підтримуючи позицію класифікації суб'єктів в рамках вузького підходу В. А. Белов вважає, що за своїм суб'єктним складом корпоративні відносини діляться на: 1) відносини учасників загальної діяльності по відношенню один до другого; 2) відносини учасників загальної діяльності зі творенням для її втілення штучним суб'єктом; 3) відносини між конкретними учасниками; 4) відносини за участю осіб, що виконують функції штучного суб'єкта, що втілює загальну діяльність [55, с. 66, 60, 69].

Широкий підхід включає до складу суб'єктів корпоративних відносин органи корпоративного управління та органи корпоративного управління [56, с. 22-23].

О. М. Вінник при класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин вводиться такий вид учасників корпоративних відносин як опосередковані – кредитори товариства (при зменшенні статутного фонду товариства, в процесі його реорганізації чи ліквідації) [57, с. 133]

Слід зазначити, що саме опосередковані учасники мають виконати певні дії, щоб суб'єкти корпоративних відносин просто не змогли б реалізувати свої права та обов'язки.

Проте, не всі науковці поділяють цю точку зору, аргументуючи тим, що управління корпоративними правами держави здійснює уповноважена особа на підставі договору, а безпосереднім суб'єктом корпоративних правовідносин є держава [13, с. 51].

Як слушно помічає В. Б. Сохан, серед учасників корпоративних відносин слід розрізняти: 1) юридичних осіб; 2) фізичних осіб; 3) державу. У кожній із вище вказаних груп, є учасники, як внутрішньокорпоративних (учасники основного складу), так і зовнішньокорпоративних (учасники додаткового складу) відносин.

До основного складу у групі юридичних осіб учасників пропонуємо відносити: 1) господарські товариства (їх об'єднання) як власників

корпоративних прав, в тому числі і таких, що вибули; 2) господарські організації, у майні яких визначається частка інших осіб; 3) інших юридичних осіб, корпоративні права яких порушено, оспорено або не визнано.

А до додаткового складу учасників у групі юридичних осіб доцільно включити; 1) уповноваженого з питань управління корпоративними правами держави – юридичну особу; 2) Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку; 3) реєстраторів прав власників іменних цінних паперів; 4) господарські суди усіх інстанцій.

У групі фізичних осіб-учасників корпоративних правовідносин до основного складу слід зарахувати: 1) учасників господарських організацій фізичних осіб (засновників, акціонерів, вкладників), в тому числі і таких, що вибули; 2) інших фізичних осіб, корпоративні права яких порушено, оспорено або не визнано, а до додаткового складу – 1) уповноваженого з питань управління корпоративними правами держави – фізичну особу [53, с. 150].

М. П. Мальська, К.Л. Мандюк, Ю.С. Занько виділяють такі групи суб'єктів корпоративних правовідносин : емітенти (як правило, це акціонерні товариства); акціонери, тобто інвестори; менеджери корпоративного підприємства; держава в особі органів державної влади і місцевого самоврядування; кредитори та інші зацікавлені особи, які тим чи іншим способом втягуються в процес функціонування підприємства [58, с.250].

На думку О. М. Скібіцький, В. В. Матвеев, Л. І. Скібіцька, суб'єктами корпоративних правовідносин є окремі громадяни - власники корпоративних прав; власники та менеджмент окремого підприємства; емітент цінних паперів; державні та недержавні органи, які здійснюють пряме або опосередковане регулювання руху корпоративних прав і діяльності підприємств; фінансові посередники [59, с. 820].

Проте, Хацер М.В. вважає, що така класифікація має певні спірні моменти, а саме: не досить зрозумілі перші дві групи суб'єктів, не зрозуміло куди віднести юридичних осіб – власників акцій акціонерного товариства,

емітент виокремлюється в окремий суб'єкт корпоративних відносин, досить слабо представлені інші суб'єкти корпоративних відносин [52, с.290].

Кравчук В. М. зазначає, що, до кола суб'єктів корпоративних правовідносин вводить юридичну особу, учасників, які мають корпоративні права, органи корпоративного управління та органи державного управління корпоративними правами держави [13, с. 13]. Потім його позиція була уточнена наступними суб'єктами: засновники [12, с. 38].

В. А. Євтушевський до суб'єктів корпоративного управління відносить акціонерів, державу, фінансових посередників, менеджерів та працівників корпоративних підприємств [60, с.300].

Хацер М. В. пропонує виділяти три основні групи учасників (суб'єктів) корпоративних відносин:

1. Власники акціонерної власності (акціонери).
2. Менеджери акціонерного товариства.
3. Інші групи учасників корпоративних відносин.

Розглянемо дані групи детальніше та охарактеризуємо їх. Акціонери поділяються на дві підгрупи, які мають певні розбіжності в рамках корпоративних відносин. Ці підгрупи: мажоритарні акціонери (власники великих пакетів акцій); міноритарні акціонери (власники малих пакетів акцій). Дохід отримують в якості дивідендів та позитивної зміни курсової вартості акцій. Зацікавлені в прибутковій діяльності акціонерних товариств та у зростанні курсової вартості їх акцій. Ризики пов'язані з банкрутством, неприбутковою діяльністю та перерозподілом акціонерної власності на користь менеджменту і інших акціонерів акціонерного товариства [52, с.291]

Впливають на діяльність акціонерного товариства опосередковано трьома шляхами: через проведення зборів акціонерів, обрання того чи іншого складу ради директорів і схвалення чи несхвалення діяльності органів управління корпорації; шляхом продажу власних акцій, впливаючи тим самим на їх ринковий курс; створюючи можливість поглинання корпорації акціонерами, не дружніми до діючих органів управління [58, с. 290]. Менеджери акціонерного

товариства поділяються на дві підгрупи, які мають певні розбіжності в рамках корпоративних відносин. Ці підгрупи: спостережна рада; виконавчі органи (правління або одноосібний виконавчий орган – директор).

Дохід отримують у вигляді гарантованої заробітної плати, всі інші види винагороди мають другорядне значення. Зацікавлені у стійкості свого положення, безперебійній діяльності акціонерного товариства та зниженні небезпеки впливу непередбачуваних обставин.

Ризики пов'язані з банкрутством, неприбутковою діяльністю та зміною власників акціонерного товариства. Впливають на діяльність акціонерного товариства безпосередньо в рамках власних повноважень.

Інші групи учасників корпоративних відносин. До них віднесемо наступні підгрупи:

- державні та муніципальні органи влади;
- кредитори;
- працівники акціонерного товариства;
- партнери акціонерного товариства (покупці та постачальники);
- контактні аудиторії (ЗМІ та ін.) [52, с.292]

Ми хотіли б запропонувати дві авторські класифікації суб'єктів корпоративних правовідносин. Перша класифікація за критерієм участі суб'єктів в інших господарських правовідносинах: учасники корпоративних та інших господарських правовідносин (сама корпорація, її учасники, кредитори, органи державної влади та місцевого самоврядування) та учасники виключно корпоративних правовідносин (органи корпоративного управління, суб'єкти управління, групи акціонерів, асоційовані особи та трудовий колектив). Хочемо зауважити, що така класифікація має не тільки теоретичне, але і практичне значення.

1.3. Класифікація корпоративних прав

На сьогоднішній день, серед науковців не спостерігається єдності думок щодо класифікації корпоративних прав. Одні вважають, що права учасників господарських товариств слід поділяти на майнові та немайнові. Інші не згодні з даним твердженням, обґрунтовуючи це тим, що вище зазначений поділ не враховує організаційний характер корпоративних відносин, адже всі права акціонера (учасника) впливають з його інтересу у збереженні капіталу товариства.

Доволі поширеним є поділ корпоративних прав на майнові та управлінські (організаційні) [61,с.149]. Перші регламентують майнові відносини, другі стосуються питань участі у прийнятті рішень та формування органів управління товариством [62, с.78].

Одним з першим, хто здійснив класифікацію корпоративних прав, був Н. В. Глусь. Саме він поділив їх залежно від: а) характеру – на майнові та членські (управлінські); б) безумовності їх існування в особи – на безумовні (поділені на загальні і конкретизуючі) та права під умовою; в) джерела виникнення – на законні, підзаконні та внутрішньо корпоративні (встановлені в установчих та позастатутних документах) [18, с.24-25].

Вінник О. М. акцентує на тому що комплекс корпоративних прав складний і включає такі їх види: основні (притаманні учасникові будь-якої господарської організації), спеціальні (наявність, яких пов'язується з участю в суб'єкті господарювання певної організаційно-правової форми або в господарській організації з певним видом виключної діяльності та закріплюється спеціальними законами), локальні (передбачаються установчими документами конкретної господарської організації) [63; с. 181].

Схожої думки притримується й І. Б. Саракун, поділяючи корпоративні права на основні, спеціальні та додаткові. До основних прав автор відносить усі корпоративні права, які встановлені законом, і поділяє їх на загальні (об'єднують у собі права певної групи, за допомогою яких відбувається

реалізація загальних прав), і конкретизуючі (деталізують, розкривають зміст загальних прав), які можна класифікувати залежно від основного права, реалізацію і захист якого вони забезпечують [49, с.47].

Спеціальні корпоративні права цей автор пов'язує з певною організаційно правовою формою господарського товариства та закріпленням у спеціальних нормах.

Так, акціонери, які володіють у сукупності більше як 10 відсотками акцій та учасники товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, що володіють у сукупності більше як 20 відсотками голосів, мають право скликати позачергові загальні збори. Учасникам повних товариств і командитних товариств притаманні права, які належать виключно учасникам цих товариств.

До таких прав, зокрема, можна віднести: право на ведення справ товариства, представництво його інтересів в комерційному обороті; право на відшкодування витрат, яких зазнав учасник повного товариства (не наділений повноваженнями вести справи такого товариства), діючи у спільних інтересах, за наступним схваленням таких дій іншими учасниками товариства; право повних учасників товариства на управління діяльністю командитного товариства.

В окрему групу науковець виділяє додаткові права, тобто встановлені у внутрішньо корпоративних актах самими суб'єктами корпоративних відносин. А, їх він поділяє на установчі права (встановлені установчими документами), та права, які встановлені в позастатутних локальних документах товариства (наприклад, положення про правління, про спостережну раду тощо) [49, с.48].

С. С. Кравченко висловив інше бачення щодо класифікації корпоративних прав, провівши їх внутрішню диференціацію – у межах груп майнових та немайнових прав учасників господарських товариств. Зокрема, майнові права можуть бути такими, які мають учасники будь-якого господарського товариства, або виключно учасники певного виду товариств. До перших належать право на частину прибутку товариства, на одержання активів після

ліквідації товариства; до других – право на проведення розрахунків при вибутті з господарського товариства, право на переважне придбання частки учасника, який її продає.

Ці права мають учасники всіх товариств, окрім акціонерного, але члени останнього мають право на викуп акцій, право на переважне придбання акцій додаткового випуску. Правами, що не мають безпосереднього майнового характеру, є право на участь в управлінні товариством, право одержувати інформацію про його діяльність. Вони належать учасникам будь-яких товариств, однак можуть різнитися за обсягом та залежністю від майнових прав учасників [64, с.3-4].

Також корпоративні права за змістом поділяються на: повні – включають і організаційні, і майнові права, неповні (обмежені) – включають або організаційні, або майнові права [65; с. 260].

За безумовністю існування корпоративних прав у особи, їх поділяють на: безумовні, які реалізують незалежно від певних умов, та умовні, які можуть бути реалізовані лише за наявності певних умов [18; с. 15].

Д. В. Ломакін, виділяє три складові у сукупності корпоративних прав, при цьому зазначаючи, що вони включають в себе права: а) майнові (право на ліквідаційний залишок, право на дивіденд); б) немайнові права (право участі, право на контроль, право на інформацію); в) право на судовий захист. Відстоюючи поділ корпоративних прав на майнові та немайнові права, вчений вказує, що немайнові права опосередковують немайнову участь учасників товариств у їх діяльності та при цьому часто служать гарантією дотримання майнових прав [66, с.29].

Разом з тим, Д. В. Ломакін запропонував класифікацію майнових прав залежно від виду господарського товариства і за підставами їх виникнення [67, с.363]. Так, за першим класифікаційним критерієм, вчений виділяє серед майнових прав акціонера окреме право на отримання дивідендів, право за наявності передбачених законом підстав вимагати викупу належних йому акцій. Серед майнових прав учасників товариств з обмеженою

відповідальністю він вирізняє специфічні права виходу учасника з товариства з виплатою йому дійсної вартості його частки в статутному капіталі товариства. За другою класифікаційною ознакою вчений виділяє майнові права, які можуть бути поділені на права участі або членства та інші корпоративні права. При цьому він зазначає, що для виникнення інших корпоративних прав майнового характеру, крім існування правовідносини участі або членства, потрібне настання інших юридичних фактів.

Усі права учасників господарських товариств за їх зв'язком із розміром частки у статутному капіталі товариства поділяються на два види:

- 1) пов'язані із розміром частки у статутному капіталі (корпоративні права);
- 2) не пов'язані із розміром частки у статутному капіталі (інші права учасника).

У свою чергу, корпоративні права учасників господарських товариств за характером взаємозв'язку із розміром частки у статутному капіталі можна поділити ще на два підвиди:

- а) корпоративні права, виникнення яких не залежить від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства;
- б) корпоративні права, здійснення яких залежить від розміру частки учасника у статутному капіталі товариства.

Права учасника господарського товариства, виникнення або здійснення яких не залежать від розміру частки у статутному капіталі товариства (не обумовлюються нею) не є за своєю правовою природою корпоративними [68, с.53].

До інших прав учасників господарського товариства, які передбачені Цивільним кодексом України, виникнення або здійснення яких визначається розміром частки у статутному капіталі товариства, належать:

- право учасника повного товариства на відшкодування витрат, понесених ним внаслідок повної сплати боргів товариства, пропорційно часткам інших учасників у складеному капіталі товариства (ч. 4 ст. 124 ЦК України);

- право учасника-боржника повного товариства на звернення стягнення за його боргами на частину майна повного товариства, що відповідає його частці у складеному капіталі товариства (п.5 ч. 1 ст. 129, ч. 1 ст. 131 ЦК України);

- право учасника повного товариства, який вийшов із товариства, якого виключено або який вибув із товариства, на виплату вартості частини майна товариства, пропорційної частці цього учасника у складеному капіталі товариства (ч. 1 ст. 130 ЦК України);

- переважне право вкладника командитного товариства набувати відчужувану іншим учасником частку в складеному капіталі товариства відповідно до розміру його частки у складеному капіталі товариства (п.3 ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 147 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства на розподіл наявних коштів товариства у разі його ліквідації пропорційно до його частки у складеному капіталі (ч.2 ст. 139 ЦК України);

- переважне право учасника товариства з обмеженою відповідальністю купівлі частки іншого учасника пропорційно до розміру своєї частки (ч. 2 ст. 147 ЦК України);

- право учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який виходить із товариства, на одержання вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі товариства (ч. 2 ст. 148 ЦК України);

- право учасника-боржника товариства з обмеженою відповідальністю на звернення стягнення за його боргами на частину майна товариства, пропорційну його частці у статутному капіталі товариства (ч. 1 ст. 149 ЦК України);

- право учасника товариства з додатковою відповідальністю на розподіл відповідальності учасника товариства, який визнаний банкрутом, пропорційно його частці у статутному капіталі товариства (ч. 2 ст. 151 ЦК України);

- право акціонерів, які разом володіють не менш як десятьма відсотками акцій, на проведення аудиторської перевірки діяльності акціонерного товариства (ч. 2 ст. 162 ЦК України) [10, с.51-52].

У параграфі 1 «Господарські товариства» Глави 8 «Підприємницькі товариства» Цивільного кодексу України встановлені також інші права учасників різних організаційно-правових форм господарських товариств, виникнення і здійснення яких не залежить від розміру їх часток у статутному капіталі. Такими правами учасників є:

- право кожного учасника повного товариства на один голос при вирішенні питань управління товариством, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок визначення кількості голосів (ч.2 ст. 121 ЦК України);

- право кожного учасника повного товариства на ознайомлення із усією документацією щодо ведення справ товариства (ч.3 ст. 121 ЦК України);

- право кожного учасника повного товариства діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам (ч.1 ст. 122 ЦК України);

- право учасника повного товариства на вихід із товариства (п.1 ч.1 ст. 125, ст. 126 ЦК України);

- право учасника повного товариства на передання своєї частки у складеному капіталі товариства чи її частини іншому учасникові товариства або третій особі (ст. 127 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї (п.2 ч.2 ст. 137 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації товариства (п.4 ч.2 ст. 137 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства (п.5 ч.2 ст. 137 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом) (п.6 ч.2 ст. 137 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство (п.7 ч.2 ст. 137 ЦК України);

- право будь-кого з учасників товариства з обмеженою відповідальністю вимагати проведення аудиторської перевірки річної фінансової звітності товариства із залученням професійного аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи з його учасниками (абз. 2 ч.4 ст. 146 ЦК України);

- право учасника товариства з обмеженою відповідальністю вийти з товариства, повідомивши товариство про свій вихід не пізніше ніж за три місяці до виходу (ч.1 ст. 148 ЦК України) [5].

Виникнення і здійснення цих прав учасників господарських товариств не обумовлені розміром їх частки у статутному капіталі. Вони виникають і можуть бути здійснені кожним учасником господарського товариства незалежно від того який розмір часток (кількість акцій) йому належать [68, с.52-53].

Узагальнюючи зазначимо, що більшість учених поділяє корпоративні права за характером на майнові та немайнові; як виняток виділено самостійне право на захист. Складніші класифікації диференціюють права за різними ознаками, наприклад за характером (майнові та членські), за безумовністю їх існування у особи (безумовні та зумовною), за джерелом виникнення (законні, підзаконні та внутрішньо корпоративні).

На основі поділу прав за обсягом, який надається законом загалом, організаційно-правовою формою або внутрішньо корпоративними актами виділено також основні, спеціальні та локальні (додаткові) корпоративні права.

До майнових прав основна частина авторів відносить права, пов'язані з розподілом прибутку товариства (отримання дивідендів) та отримання частини майна товариства у разі його ліквідації. До немайнових прав відносять права, пов'язані з участю в управлінні справами товариства та здійсненням контролю

над діяльністю органів управління товариства та його фінансово-економічним станом [69, с. 181-182].

Висновки до розділу 1

1. Корпоративні права можна визначити, як права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають в себе такі правомочності:

- на участь цієї особи в управлінні господарською організацією;
- на отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації;
- інші правомочності, що визначаються законом та статутними документами.

2. Всім корпоративним правам притаманне наступне:

- 1) виникнення у результаті створення юридичної особи;
- 2) характеризують відносини між засновником та юридичною особою;
- 3) наявність організаційно-майнового характеру;
- 4) показують вплив засновника на формування волі юридичної особи;
- 5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації.

3. Природу корпоративних відносин характеризує ряд ознак, які зумовлені:

- поєднанням елементів майнового (формування майнової бази товариства, розподіл прибутку товариства, зміною статутного фонду товариства та ін.) та організаційного характеру (державна реєстрація товариства, здійснення управління товариством, державне регулювання діяльності корпорацій тощо);
- колом учасників: корпоративні відносини виникають не лише між фізичними та юридичними особами;
- сферою дії: корпоративні відносини можуть виникати як по горизонталі, так і по вертикалі;

- відображенням в корпоративних відносинах не лише приватних інтересів окремих осіб (корпорації, акціонерів, менеджерів) або їх груп, але й публічних інтересів держави — щодо дотримання корпорацією встановлених для неї обмежень та обов'язків у сфері господарювання.

4. Суб'єктами господарських правовідносин слід визначати осіб, що володіють суб'єктивними правами та обов'язками, які закріплені в нормативних актах, вступають у відносини з корпоративного управління та здійснення корпоративних прав.

5. Для усіх суб'єктів корпоративних правовідносин характерні такі ознаки: вступають у відносини з корпоративного управління та здійснення корпоративних прав, що складають об'єкт корпоративних правовідносин; наявність формалізації суб'єктів (особа визнається тільки тоді учасником корпоративних відносин, коли це визначається у відповідному нормативному акті); виключність суб'єктного складу (певні суб'єкти корпоративних правовідносин мають правомочності виключно щодо вступу в корпоративні відносини та не можуть вступати до інших господарських відносин); наявність суб'єктів із спеціальним статусом (акціонери, учасники, члени кооперативу, органи корпоративного управління тощо, вступаючи в корпоративні відносини, набувають спеціального статусу, який відмінний від їх статусу як фізичної чи юридичної особи); підпорядкованість учасників (наприклад, дочірні підприємства залежні від холдингової компанії); наявність конфлікту інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин.

6. Корпоративні права поділяються за характером на: майнові та немайнові; як виняток виділено самостійне право на захист. Складніші класифікації диференціюють права за різними ознаками, наприклад за характером (майнові та членські), за безумовністю їх існування у особи (безумовні та з умовою), за джерелом виникнення (законні, підзаконні та внутрішньо корпоративні).

7. До майнових корпоративних прав необхідно віднести права, пов'язані з розподілом прибутку товариства (отримання дивідендів) та отримання частини

майна товариства у разі його ліквідації, а до немайнових прав - права, пов'язані з участю в управлінні справами товариства та здійсненням контролю над діяльністю органів управління товариства та його фінансово-економічним станом.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Поняття і види способів здійснення корпоративних прав

В наукових юридичних джерелах поняття «здійснення корпоративних прав» визначається як поведінка суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямована на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, шляхом вчинення ним конкретних вольових дій.

В. І. Цікало вважає, що у нинішніх умовах реалізація корпоративних прав здійснюється в межах зобов'язальних правовідносин [19, с. 158].

Сучасна корпоративно-правова теорія ще не винайшла механізму реалізації корпоративних прав, який не відповідав би ознакам зобов'язальних правовідносин.

Особа, яка є учасником (засновником) господарської організації, має певний обсяг корпоративних прав стосовно цієї організації, які реалізуються через відповідні правомочності, що становлять зміст корпоративного права. Наприклад, участь особи в управлінні товариством, яка реалізується через участь у загальних зборах товариства, голосування за ті чи інші питання, що передбачені порядком денним загальних зборів [70, с. 162].

Різниця між змістом суб'єктивного права і його здійсненням полягає передусім у тому, що перше включає в себе лише можливу поведінку уповноваженої особи, тоді як здійснення права є змістом реальних, конкретних дій, пов'язаних із перетворення цієї можливості на дійсність. Враховуючи таку реальність та конкретику в реалізації корпоративних прав, фізична особа повинна бути впевнена в гарантованості з боку законодавця такої реалізації, в гарантуванні безперешкодного здійснення одержаних корпоративних прав [71, с. 162].

Порядок здійснення корпоративних прав визначається на рівні закону (відповідними положеннями Господарського кодексу [1], Цивільного кодексу [5], ЗУ «Про господарські товариства» [72], ЗУ «Про акціонерні товариства» [6], ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [73], ЗУ «Про кооперацію» [74], ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» [75], ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» [76] та низки спеціальних законів, що закріплюють особливості правового становища господарських товариств з виключним предметом діяльності - банківської, страхової, спільного інвестування). Це відповідає вимогам Конституції (ст. 92) [77] щодо регулювання відносин власності та основних засад підприємництва у формі нормативно-правового акту вищої юридичної сили.

Для того, щоб ґрунтовно дослідити здійснення корпоративних прав, необхідно більш детально розглянути основні корпоративні права фізичних, юридичних осіб та держави.

Одними із найвагоміших корпоративних прав є права на участь в управлінні корпорацією. Здійснення цього права забезпечує учаснику можливість впливати на діяльність юридичні особи.

Право участі в управлінні господарським товариством його учасники реалізують, насамперед, шляхом участі в роботі вищого органу товариства, яким є загальні збори учасників (акціонерів). Це стосується учасників ТОВ, ТДВ та АТ. Оскільки в повному та командитному товариствах органи не створюються, то про таке не можна стверджувати відносно учасників цих товариств.

Питання щодо управління товариством можуть вирішуватися тільки вищим органом товариства і в жодному разі не можуть передаватися іншим його органам. Тобто формування тієї управлінської структури, яка буде здійснювати повсякденне керівництво поточною діяльністю господарського товариства, фінансування цієї діяльності шляхом додаткових емісій акцій, розподіл прибутку тощо – все це вирішується широким загалом учасників, які реалізують тим самим своє право на участь в управлінні товариством [78, с. 16].

Вважається, що правом на управління охоплюється як участь у роботі загальних зборів акціонерів, так і право бути обраним до складу інших органів товариства, якщо це питання знаходиться в компетенції загальних зборів [79,с. 111].

На думку Б. Купчака та Л. Гачак-Величка окремими елементами права на участь в управлінні є такі:

а) брати участь у вирішенні найважливіших питань діяльності товариства, у тому числі прийняття рішення про внесенню змін до статуту, обрання членів ради та ревізійної комісії, додатковий випуск акцій, викуп товариством розміщених ним акції, укладення правочинів на значну суму, реорганізацію товариств та інші дії, які призводять до суттєвих корпоративних змін.

Учасники товариства повинні мати право вирішувати найважливіші питання діяльності товариства. Рішення з таких питань повинні прийматися вищим органом товариства – загальними зборами. Перелік повноважень загальних зборів, у тому числі тих, що належать до виключної компетенції, має бути чітко встановлений у статуті товариства;

б) право вчасно отримувати повідомлення про скликання загальних зборів, яке повинно містити інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік питань порядку денного з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого учасники можуть ознайомитися з документами щодо порядку денного. Час, місце проведення та процедура реєстрації учасника для участі у загальних зборах товариства повинні створювати сприятливі умови для участі учасника у зборах;

в) право своєчасно та у зручній для учасника спосіб знайомитися з матеріалами, пов'язаними з порядком денним загальних зборів, та отримувати додаткову інформацію стосовно питань порядку денного від посадових осіб та інших уповноважених осіб товариства [80, с.149].

Для того, щоб учасники могли прийняти виважені рішення з питань порядку денного, товариство повинно забезпечити учасникам можливість у

будь-який час з моменту повідомлення про скликання загальних зборів до дня їх проведення ознайомитися з документами, пов'язаними з порядком денним.

Якщо до порядку денного внесено питання про обрання органів управління, акціонерам повинна бути надана повна інформація про кандидатів на відповідні посади.

Акціонери повинні мати право задавати питання і отримувати інформацію стосовно будь-яких пунктів порядку денного або документів, пов'язаних з ними, від посадових осіб та інших уповноважених осіб товариства;

г) право вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного загальних зборів за умови внесення такої пропозиції акціонером (акціонерами), який (які) володіють необхідною кількістю голосів [81, с.188].

Підстави для відмови щодо включення пропозиції акціонера повинні бути чітко передбачені у внутрішніх документах товариства. Пропозиції акціонера (акціонерів), які володіють відповідною кількістю голосів (згідно з вимогою закону), повинні бути включені до порядку денного в обов'язковому порядку.

У персональному повідомленні, що надсилається акціонерові, пропозиція якого була відхилена, повинні бути зазначені підстави відхилення його пропозиції;

г) право брати участь у загальних зборах особисто або через вільно обраного представника, причому голоси, подані на загальних зборах акціонерами та представниками акціонерів, мають однакову силу;

д) право брати участь в обговоренні та голосуванні з питань порядку денного, причому процедура голосування на загальних зборах повинна забезпечувати прозорість та надійність підрахунку голосів [82, с.218].

У товаристві має бути вироблений механізм обговорення питань порядку денного на загальних зборах, який повинен передбачати можливість акціонера (його представника) висловити свою думку з питань порядку денного в усній або письмовій формі [83, с.240].

Особливу увагу слід звернути на здійснення корпоративних прав державою. Зокрема, при розгляді корпоративного права держави брати участь в

управлінні справами корпорації слід розрізняти зовнішню та внутрішню особливості реалізації цього права. Річ у тому, що на реалізацію зазначеного корпоративного права впливають зовнішні чинники (політичні, економічні, соціальні тощо). Таким чином, зовнішня площина права держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється через розробку корпоративного законодавства. Внутрішня площина корпоративного права держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється через міру її можливої поведінки як суб'єкта господарських відносин .

У більшості випадків у корпораціях, у статутних фондах яких державі належить контроль над прийняттям рішень (державі належить більш ніж 50 відсотків акцій, часток, паїв), держава в особі уповноваженого органу має можливість одноособово приймати всі або певні управлінські рішення. В цьому випадку постає необхідність створити ефективну систему реалізації цього корпоративного права, яка б ґрунтувалася на поєднанні високої майнової відповідальності осіб, уповноважених реалізовувати це право, з високою матеріальною зацікавленістю в результатах корпоративного управління. Здійснення державою права на управління корпорацією під час проведення загальних зборів породжує низку інших корпоративних прав [84, с.60].

Реалізація зазначених суб'єктивних прав, передбачених установчими документами і законодавством, може здійснюватися Фондом державного майна, органами виконавчої влади відповідно до галузевої належності суб'єктів господарювання й фізичними та юридичними особами, якими укладено договір доручення з управління корпоративними правами держави [85, с.19].

Іншим, не менш важливим правом учасника господарського товариства є право на розподіл прибутку. Слід зазначити, що прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного фонду. О.Р. Кібенко зазначає, що навіть такі повноваження учасника, як право на отримання інформації та участь у загальних зборах, спрямовані перед усім на захист його майнових інтересів.

На думку В. Цікало, право на розподіл прибутку акціонерного товариства охоплює дві правочинності:

1) право на спрямування прибутку товариства для виплати дивідендів (право на встановлення дивідендів);

2) право на спрямування прибутку товариства для досягнення інших цілей (наприклад, на розвиток товариства).

Це право реалізують винятково на засіданні вищого органу управління акціонерного товариства – загальних зборів акціонерів, шляхом участі у голосуванні з питання про розподіл прибутку товариства. Якщо товариство діє у складі одного акціонера, питання вирішує він одноосібно. Рішення про встановлення дивідендів за простими акціями приймають загальними зборами акціонерного товариства. Його оформляють протоколом загальних зборів, який має містити відомості про:

- 1) суму прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів;
- 2) розмір дивідендів, що припадає на одну акцію;
- 3) моменти початку та закінчення виплати дивідендів;
- 4) спосіб виплати дивідендів [86, с.97-98].

Сума прибутку, яку спрямовують на виплату дивідендів та розмір дивідендів за простими акціями залежать від чистого прибутку товариства звітного року та/або нерозподіленого прибутку попередніх років, який визначають загальні збори.

Моменти початку та закінчення виплати дивідендів за своєю правовою природою є термінами у цивільному праві, які можуть бути визначені лише одним способом: вказівкою на календарну дату. Їх визначення має узгоджуватися зі строком виплати дивідендів, встановленим законом. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів за простими акціями відбувається у строк, що не перевищує шість місяців від дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. За загальним правилом, терміни виплати дивідендів не можуть порушувати

шестимісячного строку, починаючи від дня прийняття загальними зборами відповідного рішення [87, с.102].

Водночас законом передбачена можливість встановлення загальними зборами акціонерного товариства строку для виплати дивідендів меншої тривалості, ніж шість місяців (абз. 3 ч. 2 ст. 30 Закону «Про акціонерні товариства»). У такому випадку, терміни виплати дивідендів мають узгоджуватися зі скороченим порівняно із законом строком, встановленим вищим органом управління товариства. Строк виплати дивідендів за привілейованими акціями встановлює винятково закон і не може бути змінений рішенням загальних зборів товариства. Зокрема, згідно із абз. 2 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів за привілейованими акціями відбувається у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року [6].

Слід також відмітити, що держава в особі уповноважених органів також має право брати участь у розподілі прибутку товариства та право одержувати його частку (дивіденди).

На думку Богдан Й. Г, право держави на одержання прибутку, як і будь-якого іншого акціонера, є безумовним і підлягає задоволенню, як і право на участь в управлінні, право на одержання інформації [88, с. 350].

Право на одержання інформації також слід вважати одним із основоположних прав учасника товариства. Відповідно до ст. 10 Закону «Про господарські товариства» учасники господарського товариства мають право одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення:

- 1) річні баланси;
- 2) звіти товариства про його діяльність;
- 3) протоколи зборів.

Згідно із ч. 1 п. 2 ст.5 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасники товариства мають право отримувати інформацію про господарську діяльність товариства.

А, згідно із ч. 1 п. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12; ч. 4, ч. 5 ст. 43 вищезазначеного закону товариство забезпечує кожному учаснику (його представнику) доступ до документів, визначених частиною першою цієї статті, а саме, до: протоколу зборів засновників товариства (рішення одноосібного засновника); статуту товариства та змін до статуту; протоколів загальних зборів учасників; документів товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них; положень про філії (представництва) товариства у разі їх створення (відкриття); протоколів засідань наглядової ради товариства та колегіального виконавчого органу товариства, наказів і розпоряджень виконавчого органу товариства; аудиторських висновків та результатів надання інших аудиторських послуг; річної фінансової звітності; документів звітності, що подаються відповідним державним органам; документів, пов'язаних із випуском емісійних цінних паперів; інших документів, передбачених законодавством, статутом товариства, рішеннями загальних зборів учасників, наглядової ради та виконавчого органу товариства; документів, що підтверджують права товариства на майно; документів бухгалтерського обліку[73].

Протягом 10 днів з дня надходження письмової вимоги учасника товариства виконавчий орган товариства зобов'язаний надати такому учаснику копії відповідних документів, визначених частиною першою цієї статті. За підготовку копій документів товариство може встановлювати плату, розмір якої не може перевищувати розмір витрат на виготовлення копій документів та витрат, пов'язаних з пересиланням документів поштою.

Законом України «Про акціонерні товариства» в ч.1 п.4 ст. 25 та ч.2 п. 4 ст.26 визначене право акціонерів на отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства. Адже, право на отримання інформації про товариство є одним з головних прав акціонера. Лише на підставі повної, достовірної та своєчасної інформації про товариство акціонер може прийняти виважене рішення стосовно своєї інвестиції та реалізувати більшість своїх прав.

Слід зазначити, що держава в особі уповноважених органів має право знайомитися з різними документами, що відображають діяльність корпорації. Право на своєчасне та регулярне отримання необхідної інформації про корпорацію є обмеженим правом.

Це може бути не будь-яка інформація про діяльність корпорації, а лише ті відомості, які безпосередньо пов'язані з реалізацією корпоративних прав або впливають на законні інтереси суб'єкта корпоративних прав і розголошення яких не є шкідливим для корпорації [6].

Право держави одержувати інформацію про діяльність корпорації включає в себе правомочність вчасно отримувати повну та достовірну інформацію про фінансово-господарський стан товариства й результати його діяльності, суттєві факти, що впливають або можуть вплинути на вартість цінних паперів та (або) розмір доходів за ними, про випуск товариством цінних паперів тощо [89, с.91].

Необхідно зазначити, що учасники всіх форм господарських товариств наділяються ще одним майновим право, яке безпосередньо визначене у ч. 1 ст. 167 ГК України - це право отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону [1].

Ч.12 ст.111 ЦК України визначений порядок ліквідації юридичної особи, згідно якого майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом [5]. Порядок розподілу майна акціонерного товариства, що ліквідується, між кредиторами та акціонерами визначений ст. 89 ЗУ «Про акціонерні товариства» [6].

Особливу увагу слід звернути і на право виходу держави в установленому порядку з корпорації, виключення її зі складу та право на відчуження акцій.

Так, одним із прав держави як учасника господарських товариств є право на вихід із товариства в установленому порядку. Згідно з інституціональним підходом, вихід із товариства — це безумовне корпоративне право учасника, яке має імперативний характер. Кореспондує цьому праву пасивний обов'язок товариства — не перешкоджати його здійсненню. Однак окремі вчені заперечують таку ознаку права на вихід з корпорації, як безумовність, обґрунтовуючи це тим, що законодавство установлює певний порядок для виходу учасника з товариства.

Видається, однак, що висловлені заперечення є недостатньо обґрунтованими. Щодо кожного виду товариств законодавець передбачає спеціальні норми, встановлює особливий порядок реалізації цього права. Саме ці норми і встановлюють той порядок, про який ідеться в Законі України «Про господарські товариства». Тому, вихід з корпорації — це добровільне, одностороннє, безумовне волевиявлення стейкхолдера (акціонера), спрямоване на припинення корпоративних соціально-економічних відносин [90; с.431].

Оскільки ж ідеться про право, тобто міру можливої поведінки, вважаємо, що реалізація права на вихід із товариства можлива й державою, якщо це не суперечить основним функціям держави (в інституціональному розумінні).

Вихід держави з корпорації не можна ототожнювати з її виключенням із товариства, тобто примусовим (за ініціативи інших учасників) припиненням участі держави в корпорації. Виключення як підстава припинення корпоративних прав держави можливе лише за наявності таких умов: припинення корпоративних прав держави шляхом виключення може мати місце лише в товариствах з обмеженою відповідальністю; держава в особі уповноважених органів систематично не виконує, або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства [91; с.73].

Таким чином, можна констатувати, що ефективне управління корпоративними правами має містити заходи щодо належного захисту прав інвесторів, надійної системи управління та контролю, відкритості та прозорості

у своїй діяльності. При цьому участь держави в органах товариства (загальних зборах, спостережній раді, правлінні, ревізійній комісії) формує разом з іншими учасниками корпорації її волю як юридичної особи, а в цілому забезпечує стабільне та прибуткове функціонування корпорації.

2.2. Межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав

Правові наслідки перевищення учасниками меж здійснення корпоративних прав неодноразово були предметом дискусій для науковців. У юридичній літературі вони розглядаються виходячи з особистого уявлення авторів про це словосполучення та іноді тлумачаться протилежно тому змісту, який намагався в нього вкласти законодавець. Тому розмаїття думок із цього приводу вимагає їх перегляду та спонукає до формулювання власних висновків на цій підставі.

На думку Соколовського М., який підтримує позицію більшості авторів щодо того, що коли особа виходить за межі змісту наданого їй права, то це завжди означає, що вона діє, не маючи на це права, а це тягне за собою настання відповідних наслідків. Тому перевищення меж здійснення корпоративних прав можна охарактеризувати як їх недодержання та вихід за них [92; с.77].

Відповідно до ч.1 ст.12 ЦК України проголошено основний принцип здійснення цивільних прав, яким передбачено, що особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Законодавець звертає увагу на свободу вибору кожної особи, однак така свобода не є безмежною, і зрозуміло, що потрібно певні межі здійснення цивільних прав, щоб унормувати відносини з іншими особами, котрі також мають рівні права [5].

У вказаній статті проголошений принцип здійснення цивільних прав, який визначає: якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка

особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом. Таким чином, законодавець вказує на презумпцію правомірності поведінки особи, якщо інше не встановлено судом. Однак на практиці не завжди особи користаються правомірно своїми правами і, щоб унормувати цивільні відносини, потрібні певні межі, порушення яких призведе до юридичної відповідальності.

У наступній статті ЦК України (ст.13) зазначено про межі здійснення цивільних прав, однак не надано визначення вказаного поняття, оскільки законодавець, певно вважав, що це є загально відомим поняттям [5].

Ю. М. Жорнокуй акцентує на тому, що суб'єктивне право виникає на підставі норм об'єктивного права, які визначають межі можливої поведінки уповноваженого суб'єкта. Особа здійснює свої цивільні права в межах, визначених договором або актами цивільного законодавства. Тому єдино правильним є підхід, котрий сприймається аксіоматично, що свобода однієї особи закінчується там, де починається право іншої особи. З цієї позиції випливає, що метою встановлення меж у здійсненні права є досягнення оптимального рівня доступу до реалізації прав усіх суб'єктів відповідних правовідносин. Тобто межу можна назвати запобіжним заходом проти зловживання правами та порушенням прав інших осіб [93, с.101].

На сьогоднішній день, в юридичній літературі й надалі залишається дискусійним питання щодо співвідношення понять «межі права» і «межі здійснення права». Так, В. П. Грибанов зазначав, що «аналіз співвідношення між поведінкою, яка складає зміст суб'єктивного права, і поведінкою, яка складає зміст здійснення права, нічого не дає для виявлення співвідношення між межами права і межами здійснення права. Адже, межі права і межі здійснення права, якщо вони існують, встановлюються законом [94, с.148].

Проте, М. О. Стефанчук вкладає в поняття «межі права» всі ті можливості, які особа здатна для себе набути у зв'язку із юридичним закріпленням її прав, «межами здійснення права» автор вважає передбачені актами цивільного законодавства чи правочином способи, якими управомочена

особа може набути ті можливості, що закріплені в юридичному закріпленні цих прав.

Дійсно, межі корпоративних прав встановлюються законом та охоплюються їх змістом. Проте, способи їх здійснення більш деталізовано прописуються саме в локальних актах корпорації. Разом із тим не слід виключати встановлення способів здійснення корпоративного права і на законодавчому рівні. Так, нормативними актами передбачено низку можливостей щодо одержання дивідентів акціонерами, а саме: у касі товариства, банківській установі та депозиту нотаріуса. Зокрема, останній спосіб застосовується у випадку, якщо акціонер не з'являється для отримання дивідентів.

Слід також враховувати, що не завжди застосування способів здійснення корпоративних прав не передбачених законом та локальними актами вважається порушенням меж здійснення корпоративних прав. Адже вони можуть не спричиняти порушення прав інших осіб та не суперечать чинному законодавству [87, с.102].

О. Ю. Асташкіна зазначає, що право АТ і акціонера на захист гарантоване законом у повному ступені лише у тому разі, коли відповідає межах його здійснення, тобто реалізується зазначеними особами добросовісно, розумно, опосередковує застосування дозволених засобів захисту за призначенням, не пов'язане з метою завдати шкоду іншій особі. Або порушити права іншої особи у будь якій формі [21, с.1 90].

Так, наприклад, у разі порушення переважного права на придбання акцій будь-який акціонер товариства має право протягом трьох місяців із дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій (ч. 5 ст. 7 ЗУАТ) [6].

Тож, якщо акціонер, порушуючи межі здійснення даного переважного права, укладе договір купівлі-продажу акцій, такий договір не буде вважатися нікчемним згідно з положеннями ЦК, оскільки Закон «Про акціонерні

товариства» передбачає інший наслідок – перевід прав та обов’язків покупця за договором за допомогою позову про їх переведення (ч. 4 ст. 362 ЦК України) [5].

Відносно досліджуваних нами прав, прикладом законодавчого визначення меж їх здійснення є ч. 2 ст. 119 ЦК України та ч.2 ст. 66 Закону України «Про господарські товариства», які з метою захисту кредиторів повного товариства та його учасників, забороняють особі бути учасником одночасно двох і більше повних товариств. Така заборона зумовлена тим, що учасник повного товариства несе відповідальність за зобов’язаннями організації усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення у тому випадку, коли майна товариства недостатньо для задоволення вимог його кредиторів. Одночасне членство у кількох повних товариствах унеможливило би реалізацію цього принципу .

З такою ж метою визначені межі здійснення корпоративних прав повними учасниками командитних товариств. У ч. 2 ст. 135 ЦК України та у ч. 3 ст. 75 Закону України «Про господарські товариства» для вказаних учасників встановлена заборона бути вкладниками свого командитного товариства, учасниками повного товариств та повними учасниками іншого командитного товариства [72].

Для здійснення деяких прав необхідна письмова форма волевиявлення учасника на здійснення свого корпоративного права. Недодержання такої форми щодо здійснення права також має для учасника негативні наслідки. Так, відповідно до ч. 3 ст. 38 ЗУ «Про акціонерні товариства» пропозиція до порядку денного загальних зборів АТ подається в письмовій формі із зазначенням прізвища (найменування) акціонера, який її вносить, кількості, типу та/або класу належних йому акцій, змісту пропозиції до питання та/або проекту рішення, а також кількості, типу та/або класу акцій, що належать кандидату, який пропонується цим акціонером до складу органів товариства. Згідно з ч. 6 цієї статті рішення про відмову у включенні до порядку денного загальних зборів АТ пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 або

більше відсотків голосуючих акцій, а також пропозиції комітету при наглядовій раді публічного акціонерного товариства з питань призначень незалежних директорів, може бути прийнято тільки у разі: недотримання акціонерами строку, встановленого абзацом першим частини другої цієї статті; неповноти даних, передбачених абзацом першим частини другої або частиною третьою цієї статті [6].

Таким чином, у цьому разі перевищення меж здійснення корпоративних прав має наслідком не зловживання ним (ними) корпоративним правом; а настання негативних наслідків для самого акціонера (акціонерів) – прийняття наглядовою радою рішення про відмову у включенні його пропозиції до порядку денного.

Тому навряд чи можна погодитись із позицією О. А. Поротікової у тому, що зловживання правом є єдиним юридичним наслідком перевищення меж здійснення прав [95, с.141].

Більш прийнятною для нас видається думка Л. Д. Воєводіна, який щодо здійснення конституційних прав вказував, що зловживання правами є лише суттєвим, але не єдиним порушенням меж здійснення конституційних прав [34, с. 40].

Межі здійснення корпоративних прав можуть бути перевищені внаслідок невиконання чи неналежного виконання обов'язків перед товариством з обмеженою відповідальністю. Наприклад, відповідно до п.п. 1 п. 2 ст. 15 ЗУ “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” внаслідок не внесення учасником вкладу для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти таке рішення, як: виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу [73].

Щодо вказаних вище меж слід зазначити, що їх недодержання учасником ТОВ свідчить про порушення такої межі, як належне виконання обов'язку, чи його недодержання шляхом неналежного виконання обов'язку.

З вище наведеного слідує, що перевищенням меж здійснення корпоративних прав слід вважати вихід за межі змісту наданого учаснику корпоративного права. Його наслідками можуть бути застосування відповідних зазначених законодавчих заходів впливу на порушника. Водночас не слід вважати перевищенням меж здійснення корпоративних прав поведінку особи, яка діє без встановлених законом зазначених меж, але з дотриманням принципів корпоративного права, прав та інтересів інших учасників корпоративних відносин.

В науковій літературі часто ведуться суперечки щодо розмежування понять «межі здійснення корпоративного права» та «обмеження щодо здійснення корпоративного права» [96].

Чимало науковців під межею розуміють рамки, в котрих можливе здійснення корпоративного права, а під обмеженнями – звуження обсягу правомочностей учасника. Таку позицію можна вважати раціональною, оскільки окремі норми, котрі звужують реалізацію прав певних осіб, не можна назвати межею в розумінні ст. 13 ЦК України. Таким чином, межа є більш ширшим поняттям, ніж обмеження, оскільки встановлює обсяг можливих дій уповноваженої особи, а обмеження звужують обсяг дій в окремих ситуаціях і для певних суб'єктів відносин з метою попередження порушень прав інших осіб [5].

З цього приводу Т.О. Мечетіна вказувала, що межі права є більш загальним поняттям порівняно з обмеженнями права, і саме всередині них можуть встановлюватися різного роду обмеження права [56, с.400].

На думку О.В. Розгон, на рівні закону врегульовані межі корпоративних прав, яких мають додержуватися всі учасники господарських товариств, а на локальному рівні встановлюються обмеження для осіб, що перебувають в конкретних правовідносинах з певним господарським товариством. Ці межі та обмеження можуть полягати у встановленні заборон, приписів та стримуючих механізмів при реалізації корпоративних прав [10, с.15].

Є. О. Мічурін визначив обмеження майнових прав фізичних осіб як елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження можливостей здійснення суб'єктивного права [47, с.600] .

У будь-якому із випадків очевидним є те, що сутність обмежень полягає у звуженні обсягу змісту корпоративного права та можливостей його здійснення.

Як елемент механізму правового регулювання, обмеження корпоративних прав дозволяє забезпечити права та інтереси інших учасників корпоративних відносин та товариства в цілому.

Прикладом обмежень у реалізації права на участь в управлінні справами товариства, яке забезпечується шляхом участі в загальних зборах та обранням до складу органів управління товариства, - може слугувати заборона певним особам входити до складу останніх. Щоправда її слід сприймати із застереженнями, які стосуються участі в загальних зборах суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення. Це знайшло своє відображення у відповідному Рішенні Конституційного Суду України від. 13.03.2012 [87, с.102].

П. 1 ст. 62 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає обмеження щодо обіймання відповідними особами посад в органах акціонерного товариства. Так, посадовими особами органів акціонерного товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, нотаріуси, посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, Національної поліції, державні службовці, крім випадків, коли вони виконують функції з управління корпоративними правами держави та представляють інтереси держави або територіальної громади в наглядовій раді або ревізійній комісії товариства.

А також особи, яким суд заборонив займатися певним видом діяльності, не можуть бути посадовими особами органів товариства, що провадить цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за злочини проти власності, службові чи господарські злочини, не можуть бути посадовими особами органів товариства.

П. 2 ст. 62 Закону України «Про акціонерні товариства» визначене ще одне обмеження, згідно якого посадові особи органів акціонерного товариства не мають права розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства, крім випадків, передбачених законом [6].

З вище наведеного слідує, що обмеження корпоративних прав полягає у звуженні обсягу змісту корпоративного права та можливостей його здійснення і є елементом механізму правового регулювання, який дозволяє забезпечити права та інтереси інших учасників корпоративних відносин і товариства в цілому.

Межі ж здійснення корпоративних прав ґрунтуються на законі, містяться у внутрішньо корпоративних актах у яких вони прописуються більш детально та визначають можливі способи здійснення корпоративних прав.

2.3 Виконання корпоративних обов'язків

Процеси реформування суспільних відносин в умовах інтеграції економічної системи України до Європейського Співтовариства зумовлюють необхідність удосконалення вітчизняного законодавства та наукового обґрунтування правових проблем, однією з яких є сутність корпоративного обов'язку в корпоративних правовідносинах.

Перш за все, необхідно зазначити, що законодавче регулювання корпоративних правовідносин відбувається через встановлення певних прав та обов'язків для учасників корпоративних відносин. Законодавець у переважній

більшості приділяє увагу суб'єктивним правам, з цього робиться попередній висновок про те, що в корпоративних правовідносинах змістовний центр ваги зосереджено саме на правах. Однак слід погодитися з тими науковцями, які свого часу висловили думку, що не може бути прав без обов'язків і не може бути обов'язків без прав.

Водночас питання суб'єктивного обов'язку в корпоративних правовідносинах до кінця не розкрито, що й зумовлює необхідність його аналізу.

Розглядаючи корпоративні права, виявляється, що ні ЦК, ні ГК України не приділяють уваги визначенню корпоративного обов'язку, хоча разом з корпоративними правами виникають і корпоративні обов'язки. Не можна розглядати правовідносини виключно з тлумачення суб'єктивного права або суб'єктивного обов'язку. Вони знаходяться в кореляційному зв'язку, є парними категоріями. Здійснення корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків є надійним критерієм для розмежування корпоративних правовідносин від будь-яких інших правовідносин [97, с. 141].

За словами В. В. Луця, «зміст корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин полягає у їх здатності мати і здійснювати корпоративні права та виконувати обов'язки, передбачені законами (ЦК і ГК України, ЗУ «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства») та іншими нормативно-правовими актами, а також установчими та іншими документами товариства» [98, с. 139].

За загальним правилом, у теорії під суб'єктивним правом слід розуміти міру дозволеної поведінки управомоченої особи у правовідносинах. Суб'єктивний обов'язок – це вид та міра необхідної та належної поведінки зобов'язаної особи у правовідносинах.

Під корпоративним обов'язком І. Б. Саракун визначає забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньо корпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами [49, с. 102].

Він може бути активного та пасивного характеру. Дії активного характеру спонукають зобов'язаного учасника діяти в інтересах інших учасників корпоративних відносин, оскільки вони забезпечені негативними наслідками за невиконання обов'язку.

Переважно обов'язковість вчинення таких дій в нормах корпоративного права змодельована шляхом використання термінів «зобов'язаний», «повинен» тощо. Приміром, згідно з ч. 5 ст. 43 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» виконавчий орган товариства протягом 10 днів з дня надходження письмової вимоги учасника товариства зобов'язаний надати такому учаснику копії відповідних документів, визначених частиною першою цієї статті [73]. А, відповідно до п. 3 ч.1 ст. 117 ЦК України учасники господарського товариства зобов'язані не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства (п. 3 ч.1 ст. 117 ЦК України) тощо [5].

Суб'єктивний обов'язок пасивного характеру виконує попереджувальну функцію. На осіб покладається обов'язок утримуватися від вчинків, заборонених правом [99, с. 127–128].

Необхідно акцентувати ще й на тому, що дії пасивного характеру зумовлені заборонаю, недопустимістю тих чи інших діянь, оскільки їх вчинення суперечить правам і законним інтересам інших учасників корпоративних відносин.

Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 119 ЦК України особа може бути учасником тільки одного повного товариства. Або ж згідно з п.п. 1, 2, п. 2. ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо товариство має зобов'язання про викуп акцій або якщо не повністю виплачені поточні дивіденди за привілейованими акціями [5].

Таким чином, під пасивним суб'єктивним обов'язком розуміють необхідність утримання від вчинення активних дій учасником корпоративних відносин (зобов'язаною особою), що передбачені нормами права.

З аналізу законодавства суб'єктивний обов'язок у корпоративних правовідносинах можна поділити на: а) загальний; б) спеціальний; в) локальний; г) змішаний.

Загальні – це обов'язки, властиві учасникам всіх видів господарських товариств.

Спеціальні – обов'язки, обумовлені для учасників певного виду господарського товариства.

Локальні – обов'язки, визначені установчими та іншими локальними документами.

Змішані – це сукупність загальних і локальних або спеціальних і локальних обов'язків, а також сукупність загальних, спеціальних і локальних обов'язків [100, с.27].

Слід зазначити, що законодавство містить схожі переліки загальних обов'язків учасника для всіх організаційно-правових форм корпоративних підприємств. Зокрема, обов'язки зазначаються у ст. 11 Закону України «Про господарські товариства» [72], ст. 117 ЦК України [5], ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» [6], ст. 6 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [73] до яких входять:

1. Обов'язок додержуватися установчого документу корпоративного підприємства (а за формулюванням ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» – також і внутрішніх документів товариства, тобто положень, регламентів та ін.), який є першим і прямим наслідком участі особи у такому підприємстві, оскільки саме установчий документ містить локальні норми, що визначаються і змінюються волевиявленням самих учасників та діють у межах підприємства, створюючи його локальне правове поле;

2. Обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління підприємства. Рішення загальних зборів приймаються відповідно до певної корпоративної процедури, передбаченої законодавством, установчим документом відповідного корпоративного підприємства та інших локальних

нормативних актів, і втілюють узгоджене волевиявлення учасників з конкретних питань діяльності підприємства.

Інші органи підприємства формуються самими учасниками на загальних зборах, або органами, сформованими учасниками у погодженому ними порядку. Тому, їх повноваження є похідними від прав учасників, що їх обрали, тому законодавець у більшості випадків не надає органам управління підприємства, крім загальних зборів, прав приймати рішення, які є обов'язковими для учасників.

3. Обов'язок виконувати свої зобов'язання перед корпоративним підприємством, у тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчим документом.

Формування майнової бази є життєво важливим питанням для корпоративного підприємства: утворюючи підприємство або вступаючи до нього учасники приймають зобов'язання щодо внесення вкладів (оплати акцій), виконання цих зобов'язань може бути критично важливим для діяльності підприємства .

У будь-якому випадку, виникнення прав учасника перебуває у зв'язку з прийняттям та виконанням зобов'язань, пов'язаних з майновою участю [101, с. 492].

Вище перелічені обов'язки є спільними для господарських товариств та виробничих кооперативів. Проте, чинне законодавство України передбачає також й другі, додаткові обов'язки, що покладаються на учасників окремих чи декількох організаційно-правових форм корпоративних підприємств.

Наприклад, обов'язок не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства передбачений законом щодо всіх видів господарських товариств, крім виробничих кооперативів. Перелік відомостей, що є конфіденційними та/або становлять комерційну таємницю, має бути визначений органом товариства, що є уповноваженим приймати відповідні рішення. Учасники повинні бути ознайомлені з таким

переліком. Ще одним прикладом можна назвати додаткові обов'язки для учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств. Зокрема, вони повинні:

– не вчиняти без згоди інших учасників від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства (ст. 70 Закону України «Про господарські товариства») [72];

– солідарно з іншими учасниками (повними учасниками) відповідати за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення, незалежно від того, виникли ці борги до чи після вступу до товариства, у тому числі відповідати за борги, які виникли до моменту вибуття учасника чи відступлення ним частки протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув з товариства (ст. 124 ЦК України [5], ст. 74 Закону України «Про господарські товариства» [72]).

Відповідно до п. 1 ст. 56 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [73] учасники товариств з додатковою відповідальністю зобов'язуються понести додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу.

Джерелом додаткових обов'язків учасників корпоративного підприємства може бути не лише законодавство, але й установчий документ, а в акціонерному товаристві – також договір, що укладається акціонерами.

Слід зазначити, що з обов'язків, які досить часто передбачають в статутах товариств з обмеженою відповідальністю, слід вказати обов'язок учасників не конкурувати з таким товариством. В літературі висловлюється думка, що він подібний до того, який в силу прямої вказівки ст. 70 Закону України «Про господарські товариства» несуть учасники повних та повні учасники командитних товариств, але, як правило, сформульований таким чином, щоб він охоплював усі можливі форми конкуренції учасника з товариством [72].

Деякі учені намагаються поділити обов'язок залежно від поділу правовідносин на регулятивний суб'єктивний обов'язок та охоронний суб'єктивний обов'язок.

Щодо регулятивного суб'єктивного обов'язку сумнівів немає, дійсно він виникає стосовно зобов'язаної сторони договірного зобов'язання і повинен бути виконаний належним чином.

Так, Ю. М. Жорнокуй визначає категорію суб'єктивного охоронного обов'язку як міру необхідної поведінки особи, що полягає у вчиненні нею самостійних (активних) дій з відновлення права або утримання від вчинення певних дій з метою захисту і здійснюється в добровільному або примусовому порядку [89, с. 92].

Далі учений зазначає, що охоронний обов'язок учасника корпоративного зв'язку не може становити зміст регулятивного корпоративного правовідношення, оскільки останнє не спрямоване на забезпечення захисту суб'єктивного регулятивного корпоративного права та/або корпоративного інтересу їх учасників [82, с. 217].

На наш погляд, позиція автора потребує деталізації: на що спрямовано суб'єктивний охоронний обов'язок, від кого слід захищати суб'єктивний обов'язок, а також яка кінцева мета цього обов'язку. Слід зазначити, що в основу правової охорони покладено принцип забезпечення непорушності та здійснення цивільних прав, а не цивільних обов'язків. З огляду на це викликає сумнів можливість застосування категорії «охорони» до суб'єктивного обов'язку.

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 126 ЦК України учасник повного товариства, яке було створене на невизначений строк, може у будь-який момент вийти з товариства, (однак зобов'язаний) заявити про це не пізніше ніж за три місяці до фактичного виходу з товариства. У даному випадку право трансформується на обов'язок (ПРАВО–ОБОВ'ЯЗОК) [5].

Однак законодавством передбачені й прямо обов'язки, які покладаються на учасників корпоративних правовідносин, зокрема: а) додержуватися

установчого документа товариства та виконувати рішення загальних зборів; б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції), у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом; в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства; г) інші обов'язки, встановлені установчим документом та законом (наприклад, відповідно до ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, в тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання).

Таким чином, під регулятивним суб'єктивним обов'язком слід розуміти належне правило поведінки учасників корпоративних правовідносин у добровільному порядку [102, с. 430].

Особливу увагу необхідно звернути на обов'язки учасників товариств з додатковою та обмеженою відповідальністю, які внаслідок прийняття ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» набули своїх специфічних особливостей. Так, п. 1, п. 3, п. 4 ст. 7 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає зобов'язання учасників товариства реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі - корпоративний договір), є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним [73].

Корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає.

Корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним.

П. 3, 9, 11 ст. 32 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [73] покладає на виконавчий орган товариства такі обов'язки:

- повідомити учасників товариства не менше ніж за 30 днів до запланованої дати проведення загальних зборів учасників, якщо інший строк не встановлений статутом товариства.

- повідомити учасників товариства про внесення змін до порядку денного не менше ніж за 10 днів до запланованої дати загальних зборів учасників, якщо інший строк не встановлений статутом товариства, відповідно до частини четвертої цієї статті.

- надати учасникам товариства можливість ознайомитися з документами та інформацією, необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників. Виконавчий орган товариства забезпечує належні умови для ознайомлення з такими документами та інформацією за місцезнаходженням товариства у робочий час, якщо інший порядок не передбачений статутом товариства.

У разі придбання частки (частини частки) учасника самим товариством без зменшення статутного капіталу товариства, на товариство згідно із п. 4 ст. 25 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» покладено зобов'язання здійснити відчуження такої частки відплатно не пізніше ніж через один рік з дня придбання частки (частини частки).

У разі виходу учасника з товариства, на товариство покладаються такі зобов'язання:

- не пізніше 30 днів з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, воно зобов'язане повідомити такому колишньому учаснику вартість його частки, надати обґрунтований розрахунок та копії документів, необхідних для розрахунку;

- протягом одного року з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, виплатити такому колишньому учаснику вартість його частки.

Статутом товариства, що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати;

- надавати учаснику, який вийшов з товариства, доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості його частки.

- не пізніше 30 днів з дня прийняття загальними зборами учасників такого рішення товариство зобов'язане повідомити колишньому учаснику (його спадкоємцю, правонаступнику) вартість його частки (п. 6, 7, 11, 13 ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [73].

Новим ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в ст. 40 чітко регламентовано обов'язки та відповідальність членів наглядової ради товариства та членів виконавчого органу товариства, а саме:

- члени наглядової ради товариства та члени виконавчого органу товариства повинні діяти добросовісно і розумно в інтересах товариства;

- члени наглядової ради товариства та члени виконавчого органу товариства несуть відповідальність перед товариством за збитки, заподіяні товариству їхніми винними діями або бездіяльністю;

- член наглядової ради товариства, член виконавчого органу товариства звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкоду заподіяно не з його вини;

- відповідальність членів виконавчого органу товариства чи членів наглядової ради товариства перед товариством відповідно є солідарною.

А також член виконавчого органу товариства не може без згоди загальних зборів учасників або наглядової ради товариства, а член наглядової ради товариства - без згоди загальних зборів учасників:

- здійснювати господарську діяльність як фізична особа - підприємець у сфері діяльності товариства;

- бути учасником повного товариства або повним учасником командитного товариства, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства;

- бути членом виконавчого органу або наглядової ради іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства.

- порушення обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, є підставою для розірвання товариством договору (контракту) з такою особою без виплати компенсації.

Наслідком порушення учасником його обов'язків в усіх корпоративних підприємствах крім акціонерного товариства може бути виключення такого учасника за рішенням загальних зборів (ч. 4 ст. 98 ГК України [1]; п.п. 1 п.2 ст 15 ст. 3У «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [73] , ст. 72 Закону України «Про господарські товариства» [72], ч. 2 ст. 100, ст. 128, ч. 2 ст. 166 ЦК України [5]) з наступною виплатою йому частини вартості майна товариства, пропорційної розміру його частки (повернення паю).

Висновки до розділу 2

1. Поняття «здійснення корпоративних прав» слід визначати як поведінку суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямовану на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, шляхом вчинення ним конкретних вольових дій.

2. Одними із найвагоміших корпоративних прав є права на участь в управлінні корпорацією, здійснення яких забезпечує учаснику можливість впливати на діяльність юридичні особи (реалізується шляхом участі в роботі вищого органу товариства, яким є загальні збори учасників (акціонерів)).

3. Право на розподіл прибутку акціонерного товариства охоплює такі правочинності, як право на спрямування прибутку товариства для виплати

дивідендів, право на спрямування прибутку товариства для досягнення інших цілей.

4. Виходячи із права на отримання учасником інформації про діяльність товариства, товариство зобов'язане надавати учасникам для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів.

5. Відповідно до порядку ліквідації юридичної особи, визначеному в чинному законодавстві, майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено законом або установчими документами юридичної особи.

6. Право на вихід з корпорації характеризується добровільним, одностороннім, безумовним волевиявленням учасника товариства, спрямованим на припинення корпоративних соціально-економічних відносин. Державою теж можлива реалізація права на вихід із товариства, якщо це не суперечить основним її функціям.

7. Коли особа виходить за межі змісту наданого їй права, то це завжди означає, що вона діє, не маючи на це права, а це тягне за собою настання відповідних наслідків. Тому перевищення меж здійснення корпоративних прав можна охарактеризувати як їх недодержання та вихід за них.

8. Під поняттям «межі здійснення права» слід розуміти передбачені актами чинного законодавства чи правочином способи, якими уповноважена особа може набути ті можливості, що закріплені в юридичному закріпленні цих прав. Межі корпоративних прав встановлюються законом та охоплюються їх змістом. Проте, способи їх здійснення більш деталізовано прописуються саме в локальних актах корпорації.

9. Межі здійснення корпоративних прав можуть бути перевищені внаслідок невиконання чи неналежного виконання обов'язків перед товариством. Перевищенням меж здійснення корпоративних прав слід вважати вихід за межі змісту наданого учаснику корпоративного права. Його наслідками можуть бути застосування відповідних зазначених законодавчих заходів впливу на порушника. Водночас не слід вважати перевищенням меж здійснення

корпоративних прав поведінку особи, яка діє без встановлених законом зазначених меж, але з дотриманням принципів корпоративного права, прав та інтересів інших учасників корпоративних відносин.

10. Сутність обмежень полягає у звуженні обсягу змісту корпоративного права та можливостей його здійснення, що дозволяє забезпечити права та інтереси інших учасників корпоративних відносин та товариства в цілому. На законодавчому рівні врегульовані межі корпоративних прав, яких мають дотримуватися всі учасники господарських товариств, а на локальному рівні встановлюються обмеження для осіб, що перебувають в конкретних правовідносинах з певним господарським товариством.

11. Суб'єктивний обов'язок визначається, як вид та міра необхідної та належної поведінки зобов'язаної особи у правовідносинах. Корпоративний обов'язок – це забезпечена корпоративним законодавством чи внутрішньо корпоративними нормами міра належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених актами чинного законодавства.

12. Корпоративний обов'язок може бути активного та пасивного характеру. Дії активного характеру спонукають зобов'язаного учасника діяти в інтересах інших учасників корпоративних відносин, оскільки вони забезпечені негативними наслідками за невиконання обов'язку. Суб'єктивний обов'язок пасивного характеру виконує попереджувальну функцію. На осіб покладається обов'язок утримуватися від вчинків, заборонених правом.

13. Серед обов'язків, які властиві учасникам всіх видів господарських товариств слід виокремити:

- обов'язок дотримуватися установчого документу корпоративного підприємства, а також і внутрішніх документів товариства, тобто положень, регламентів та ін.;

- обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління підприємства;

- обов'язок виконувати свої зобов'язання перед корпоративним підприємством, у тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчим документом.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ФОРМИ РОЗПОРЯДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

3.1. Купівля-продаж корпоративних прав

Останнім часом все більшої уваги привертає питання переважного викупу учасниками (акціонерами) часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств. Зацікавленість даною проблемою викликаний насамперед необхідністю вдосконалення корпоративного законодавства, яке за сучасних економічних умов вже не відповідає потребам сьогодення і нездатне ефективно регулювати корпоративні відносини у господарських товариствах. Практичне застосування значної частини норм, що стосуються переважних прав учасників (акціонерів) господарських товариств сьогодні викликає чимало запитань, які не мають однозначної відповіді, що в свою чергу породжує ряд дискусій серед науковців [103, с. 143].

Перш за все, слід зазначити, що згідно чинного законодавства учасник має право передати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному (складеному) капіталі товариства одному чи кільком учасникам цього товариства. За загальним правилом учасник товариства може відступити свою частку (її частину) і третій особі, яка не є учасником товариства. Проте, чинним законодавством передбачені норми, які спрямовані на обмеження даного права. Згідно з ст. 20 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [73], п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України[5] таким обмеженням є переважне право учасника товариства на купівлю частки (її частини) пропорційно до розмірів своїх часток у статутному (складеному) капіталі.

Зважаючи на те, що ТДВ за своїм правовим статусом, порядком створення та діяльністю близьке до ТОВ, законодавець поширює на товариства з додатковою відповідальністю норми, що регулюють діяльність товариства з

обмеженою відповідальністю, що не суперечать нормам ст. 56 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» .

Відповідно до норм, що викладені в п. 1 ст 20. ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі [73].

Згідно із п.п. в п.1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства» вкладник повного товариства має право переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень цього Закону. З вище наведеного закону випливає, що переважне право закріплено тільки за учасниками зі статусом вкладника [72].

Положення п. «є» ч. 1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства» та п. 7 ч. 2 ст. 137 ЦКУ встановлюють право вкладника передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому учаснику вкладнику або третій особі. Отже, вкладник має право набувати переважно перед третіми особами тільки частку іншого вкладника, а не повного учасника. Повний учасник не може бути вкладником КТ, що відповідно виключає і переважне право вкладника на придбання частки повного учасника. [72]

Таким чином, законодавець, встановивши норму щодо переважного права учасника товариства, передусім намагався захистити інтереси учасників цього товариства від ризиків, пов'язаних з появою нових (третіх) осіб. Поява в товаристві (нових) третіх осіб не завжди призводить до покращення становища товариства, а навпаки може негативно вплинути на діяльність товариства або змінити уставлену в ньому ділову практику відносин між учасниками і товариством чи напрям його господарської діяльності.

Особливу увагу слід звернути на те, що процедуру повідомлення учасників товариства і саме товариство про намір учасника продати свою частку регламентовано законом.

Так, відповідно до п.3, п.4, п. 6 3. ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства, який має намір продати

свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та проінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства.

Якщо учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, такі учасники зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки (частини частки).

Статутом товариства може встановлюватися інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства. Статутом може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права. Статутом також може бути передбачений обов'язок учасника товариства, який має намір продати частку (частину частки) третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства [104, с.35].

Відповідно до п. 3, п. 4. ст. 7 ЗУ «Про акціонерні товариства» акціонери приватного акціонерного товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, діє протягом двох

місяців з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір продати акції, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства [73].

Акціонер приватного акціонерного товариства, який має намір продати свої акції третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це решту акціонерів товариства із зазначенням ціни та інших умов продажу акцій. Повідомлення акціонерів товариства здійснюється через товариство. Після отримання письмового повідомлення від акціонера, який має намір продати свої акції третій особі, товариство зобов'язане протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим акціонерам товариства. Якщо інше не передбачено статутом товариства, повідомлення акціонерів товариства здійснюється за рахунок акціонера, який має намір продати свої акції.

Якщо акціонери приватного акціонерного товариства не скористаються переважним правом на придбання всіх акцій, що пропонуються для продажу, протягом строку, встановленого цим Законом або статутом акціонерного товариства, акції можуть бути продані третій особі за ціною та на умовах, що повідомлені акціонерам товариства [105, с.32].

На думку С. Томчишен чинне законодавство не містить чітких критеріїв, які б дозволили однозначно визначати момент, з якого учасники (акціонери) можуть вимагати викупу частки акцій, що пропонується для продажу третій особі. Через це вони практично позбавлені не тільки можливості довести факт виникнення права вимоги та відповідно і порушення переважного права, а й взагалі можливості його судового захисту.

Слід зазначити, що в законодавстві не передбачено чітких вимог до змісту і форми повідомлення, яке учасник товариства, який має намір продати свою частку, повинен надіслати товариства та /або іншим його учасникам для дотримання їхніх переважних прав. Таке повідомлення практично не можна відрізнити від звичайної пропозиції, адресованої одному з учасників (акціонерів) про викуп частки (акцій), яка передбачає дещо інші правові наслідки . [106, с.40]

У зв'язку з цим можуть мати місце випадки, коли повідомлення про намір продати частку (акції) може бути сприйняте учасником (акціонером) як адресована лише йому пропозиція, а не як повідомлення, яке надсилається всім учасникам (акціонерам) товариства у разі продажу частки (акцій) третій особі. Унаслідок цього не виключається, що отримавши таку пропозицію, учасник (акціонер) через відсутність коштів може відмовитися від викупу всієї запропонованої до продажу частки (акцій), чого він не зробив би, усвідомлюючи, що поряд з іншими він може вимагати викупу тільки пропорційної частини.

Таким чином, якщо учасник (акціонер), сприймаючи таке повідомлення як адресоване йому особисто, відмовиться викупити всю запропоновану до продажу частку (акції), він практично буде позбавлений можливості скористатися переважним правом та навіть у судовому порядку здійснити його захист, коли таку частку (акції) буде продано третій особі. Це дозволяє учаснику (акціонеру), який має намір продати свою частку (акції), маніпулюючи змістом такого повідомлення, обійти переважне право інших .

На думку І.Я. Бабецької з метою зменшення можливих випадків оспорювання вчиненого правочину, таке повідомлення доцільно здійснювати у письмовій формі з письмовим підтвердженням його отримання адресатом або через нотаріуса. У повідомленні необхідно вказати основні умови продажу: ціну та розмір відчужуваної частки у статутному капіталі, а також інші істотні умови договору купівлі-продажу (порядок, строки та форми оплати, і т.д.) [107, с. 175]

З вище зазначеного слідує, що учасник, який продає свою частку, повинен сам подбати про те, щоб мати докази повідомлення інших учасників про продаж частки.

У науковій літературі підтримується позиція, згідно з якою повідомлення про намір продати частку у статутному капіталі товариства не вважається офертою. При цьому, слід звернути увагу на те, що на відміну від пропозиції, вчинення повідомлення – це обов'язок учасника, котрий має намір

відчужити свою частку шляхом укладення договору купівлі-продажу; адресування повідомлення, на противагу оферті, завжди обмежується заздалегідь визначеним колом осіб у правовому сенсі (учасником (-ами)), а не в економічному – як це відбувається зазвичай при виборі майбутнього контрагента за договором.

Важливою умовою реалізації переважного права купівлі частки (її частини) в статутному (складеному) капіталі товариства є обов'язкове застосування принципу пропорційності. Вказаний принцип використовується в тих випадках, коли кілька учасників товариства бажають використати своє переважне право [108, с. 123].

Так, слідуючи ч. 2 ст. 20 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства [73].

У разі ухилення покупця від укладення договору купівлі-продажу продавець має право реалізувати свою частку третій особі на раніше повідомлених учасникам товариства умовах.

Саме пропорційний викуп запропонованої третій особі частки (акцій) рівною мірою гарантує всім учасникам (акціонерам), які залишатимуться в товаристві, можливість збільшення обсягу права на управління («права голосу» на загальних зборах) та водночас збереження пропорційності при управлінні товариством, а також забезпечує можливість отримання інших немайнових переваг, які можуть мати учасники (акціонери) у різних товариствах залежно від обсягу прав на управління тощо. Збереження пропорційності впливу на товариство певною мірою убезпечує від непорозумінь, що можуть виникати зі зміною існуючої рівноваги у правах та інтересах його учасників (акціонерів) [109, с.13].

Втім обмеження застосування конструкції «переважного» права у випадку продажу частки (акцій) одному з учасників (акціонерів) ставить інших у не вигідне становище. Такий підхід не забезпечує всім учасникам

(акціонерам), які залишатимуться в товаристві, однакової можливості для збільшення обсягу своїх майнових прав щодо товариства та збереження пропорційності в управлінні товариством. Тому застосування переважного права у випадку продажу частки акцій) одному із учасників (акціонерів) товариства буде виправданим та гарантуватиме рівні можливості для всіх учасників акціонерів), які залишатимуться в товаристві.

Таким чином, застосування в господарських товариствах конструкції переважного права потребує збалансування прав та інтересів всіх учасників (акціонерів) товариств, як тих, що залишаються в ньому, так і того, який унаслідок відчуження своєї частки вибуває із товариства [110, с.22].

Такої мети може бути досягнуто тільки через встановлення у законодавстві чіткої системи взаємних прав та обов'язків, і узгодженого порядку їх здійснення відповідно до призначення й основних принципів застосування конструкції «преважного права», що зводяться до такого:

- забезпечення можливості для здійснення кожним із учасників (акціонерів) контролю над входженням (вступом) до товариства третіх осіб;

- забезпечення майнових інтересів учасників (акціонерів) у збільшенні майнової участі в товаристві та отриманні від цього відповідних майнових переваг;

- забезпечення умов для збільшення обсягу права на управління та збереження пропорційності в управлінні товариством, а також отримання інших немайнових переваг, що залежать від обсягу права на управління.

3.2. Застава корпоративних прав

Питання щодо порядку та особливостей передачі у заставу корпоративних прав упродовж останніх декількох років набуває все більшої актуальності. І хоча досі застава корпоративних прав не є ключовим інструментом забезпечення зобов'язання кредиторів з іншими видами застави (нерухомого майна, основних оборотних засобів), тим не менш такий засіб

забезпечення має право на існування та розвиток у вітчизняному правовому полі.

Коли мова йде про передачу у заставу корпоративних прав, передусім маються на увазі корпоративні права, що виникають з володіння часткою у статутному капіталі ТОВ. Це обумовлено, перш за все, тим, що товариства з обмеженою відповідальністю поряд із акціонерними товариствами є найбільш поширеними організаційно-правовими формами господарювання. При цьому, коли мова йде про передачу у заставу корпоративних прав, які підтверджуються акціями, застосовується окремий механізм передачі в заставу цінних паперів, який прямо передбачений Законом України «Про заставу» [111].

Так, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про заставу» застава - це спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом. В силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [111].

У той же час як передача у заставу корпоративних прав – частки у статутному капіталі товариств з обмеженою відповідальністю прямо вітчизняним законодавством не передбачена. Тому перелік питань про передачу в заставу корпоративних прав у товариствах з обмеженою відповідальністю є невичерпним.

Зокрема, чи можуть корпоративні права бути предметом застави, і, взагалі, що може бути предметом застави, корпоративні права або частка у статутному капіталі, чи необхідно отримувати згоду інших учасників товариства на передачу в заставу частки в статутному капіталі, чи користуються переважним правом купівлі частки (її частини) інші учасники товариства у разі набуття права власності на цю частку заставодержателем згідно з договором застави корпоративних прав і безліч інших питань.

Слідуючи вимогам ЗУ «Про заставу» (ст. 4) [111] та Цивільного кодексу України (ст. 576) [5], корпоративні права, щоб бути предметом застави, повинні відповідати наступним критеріям:

- бути відчужуваними;
- на них може бути звернено стягнення;
- корпоративні права не повинні входити до переліку об'єктів, які не можуть бути предметом застави.

Розглядаючи питання обігездатності корпоративних прав щодо товариств з обмеженою відповідальністю, ми неминуче звертаємося до положень законодавства, які регулюють питання відчуження частки у статутному капіталі товариства.

Необхідно зазначити, що корпоративні права та частка у статутному капіталі товариства – різні поняття, але вони нерозривно пов'язані одне з одним. Вважаємо, можна допустити, що вони співвідносяться як причина і наслідок. Особа, набуваючи частку в статутному капіталі товариства, автоматично набуває корпоративні права. Відповідно, неможливе відчуження частки без відчуження корпоративних прав.

На практиці неодноразово виникало питання, що виступає як предмет договору застави: корпоративні права чи частка в статутному капіталі товариства. Вважаємо, що обидва варіанти є юридично допустимими. Але якщо правова позиція сторін договору не є принциповою, доцільно все ж таки позначити в якості предмета договору застави саме частку в статутному капіталі. З тих лише підстав, що частка є «звичним, врегульованим» об'єктом господарського та цивільного обігу в межах вітчизняного законодавства [112, с.55].

Виходячи зі змісту ст. 21 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» частка, а значить і корпоративні права, можуть вільно без згоди інших учасників товариства відчужуватися, причому як іншим учасникам товариства, так і третім особам, якщо інше не передбачено статутом. Тобто до укладання договору застави кредитор повинен володіти інформацією,

чи існують в статуті «інші положення», а саме заборона на відчуження частки (а відповідно і корпоративних прав) третім особам або заборона на передачу частки в заставу. За наявності таких обмежень застава корпоративних прав (частки в статутному капіталі) є неможливою [73].

Усунути таке обмеження можна лише шляхом внесення відповідних змін до статуту товариства, тобто якщо до моменту укладення договору застави корпоративних прав (частки) такі «обмежуючі положення» будуть виключені зі статуту.

Також може бути укладено договір застави із відкладальною умовою. Згідно з такою умовою договір застави набуває чинності з часу державної реєстрації змін до статуту, якими обмежуючі положення щодо обігу або передачу у заставу частки виключено.

Законодавство прямо не вимагає попередньої згоди інших учасників товариства на передачу корпоративних прав (частки) в заставу. Але якщо статутом товариства передбачено можливість відчуження частки (її частини) тільки за згодою інших учасників, то до моменту укладення договору застави і супутніх з ним договорів (наприклад, договору про задоволення вимог кредитора, договору відступлення частки та ін.) необхідно отримати письмову згоду від усіх учасників товариства [113, с.145].

Відсутність згоди учасників на передачу частки в заставу в такому випадку може бути підставою для визнання договору застави недійсним. Згода інших учасників товариства має принципове значення при переході права власності на корпоративні права (частку) до кредитора на підставі договору застави, оскільки без фактичної згоди учасників неможливо внести зміни до статуту, пов'язані зі зміною в складі учасників. І вже буде неважливо, чи була потрібна згідно зі статутом попередня письмова згода інших учасників товариства на передачу корпоративних прав (частки) в заставу чи ні. Звичайно, мова йде про випадки, коли кредитор (заставодержатель) придбав корпоративні права (частку) в розмірі, що не дозволяє йому прийняти і зареєструвати зміни до статуту самостійно.

Слід також відмітити, що особливості звернення стягнення на частку учасника товариства визначені ст.22 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», згідно з якою звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи [73].

Виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку. Товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання такого повідомлення надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника відповідно до частини четвертої цієї статті.

З дня одержання повідомлення, передбаченого частиною другою цієї статті, товариство зобов'язане надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

Протягом 15 днів з дня закінчення строку, визначеного частиною другою цієї статті, виконавець здійснює розрахунок вартості частки боржника відповідно до частини восьмої статті 24 цього Закону станом на день, що передував накладенню арешту на частку.

Виконавець пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку відповідно до статті 20 цього Закону [73].

Покупець повинен сплатити вартість частки протягом 10 днів з дня укладення договору купівлі-продажу. Виконавець передає частку покупцю протягом 10 днів з дня надходження оплати.

Якщо оплата, передбачена частиною шостою цієї статті, не буде здійснена у встановлений строк, договір купівлі-продажу вважається розірваним.

Якщо товариство не виконає обов'язків відповідно до частини другої чи третьої цієї статті, або учасники товариства не скористаються правом на придбання частки, або якщо договір купівлі-продажу вважатиметься розірваним відповідно до частини сьомої цієї статті, частка передається на реалізацію на аукціоні в загальному порядку.

Проаналізувавши та дослідивши норми чинного законодавства, впливає, що законодавець не забороняє звернення стягнення на акції. Тому, якщо акції не включені до переліку об'єктів, які не можуть бути предметом застави, слід сказати, що такі цінні папери можуть виступати в якості предмета застави. Як об'єкт права, акції господарського товариства існують у бездокументарній формі (ст. 20 Закону України «Про акціонерні товариства») [6].

Окрім заставодавця – власника акції та заставодержателя – кредитора, ще одним учасником правовідносин, пов'язаних із заставою акцій, є зберігач, професійний учасник фондового ринку, який має ліцензію на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо тих цінних паперів, що належать йому, так і тих, які він зберігає згідно з договором про відкриття рахунка в цінних паперах.

Саме на зберігача покладено основні функції, пов'язані із обслуговуванням обігу акцій, у тому числі в межах договору застави і під час реалізації заставодержателем своїх прав. Наприклад, як наслідок застави за розпорядженням власника рахунка в цінних паперах, зберігачем виконується операція із блокування таких цінних паперів на рахунку. Після реалізації акцій саме зберігач забезпечує виконання облікових операцій з такими цінними паперами: списує їх з рахунка заставодавця та переказує їх на рахунок набувача [114, с.188].

Передача акції в заставу не тягне за собою заставу прав, які становлять зміст права участі. Заставодержатель не може здійснити права з акції, оскільки він не є власником акції. Належність заставодержателю права застави не означає перехід до нього прав власника акції. До того моменту, поки

заставодержатель не здійснить звернення стягнення на акцію, права з акції він здійснити не може.

Запис про певну кількість акцій на особовому рахунку заставодержателя не свідчить про володіння ним акціями, оскільки акції, передані в заставу, продовжують обліковуватись на рахунку власника, але з позначенням про обтяження їх заставою.

Зазначений порядок обліку цінних паперів виключає можливість закладу акцій, при якій акції мають передаватись у володіння заставодержателя.

О. С. Швиденко вказує на особливість застави акцій, порівняно з іншими цінними паперами та робить висновок про те, що передача акцій в заставу не повинна впливати на здійснення права участі в акціонерному товаристві [90, с. 450].

О. І. Виговський виходячи з твердження про неподільну юридичну сукупність майнових прав, засвідчених цінним папером, передача яких можлива лише з передачею самого папера, обґрунтовує висновок про те, що з передачею цінного папера під заставу право застави встановлюється і на всю сукупність майнових прав, які ним закріплюються, а також про те, що заставка таких прав без застави самого папера є неможливою .

Також на думку О. І. Виговського, погляд на бездокументарні цінні папери як на сукупність майнових прав максимально точно відображає сутність цих специфічних об'єктів цивільних прав. Із зникненням речової форми зникає і дуалізм правової природи цих паперів. Вказана специфіка бездокументарних цінних паперів дозволяє розглядати їх заставу як заставу майнових прав, але з урахуванням спеціальних положень, передбачених чинним законодавством для застави цінних паперів. Щодо реалізації корпоративних прав за заставленими акціями автором також наголошується на тому, що навіть при заставі акцій здійснювати права на участь в управлінні акціонерним товариством за такими акціями, зокрема, голосувати на загальних зборах акціонерів, має право виключно заставодавець [14, с.240].

Право на отримання доходів за такими цінними паперами може за договором застави делегуватися заставодержателю, але це право має поєднуватися з обов'язком зараховувати отримані суми у погашення основної суми боргу та відсотків за ним. Також звертається увага на те, що тривале вибуття заставлених цінних паперів з обігу може не відповідати інтересам сторін і пропонує використовувати конструкцію договору управління майном або включати безпосередньо до тексту договору положення про надання заставодержателю можливості розпорядження заставленими паперами у випадку негативної кон'юнктури фондового ринку.

І. Б. Саракун зазначає також, що оскільки акції, передані в заставу, продовжують обліковуватися на рахунку власника з позначенням про обтяження їх заставою, то запис про певну кількість акцій на особовому рахунку заставодержателя не свідчить про володіння ним акціями [49, с.120].

Корпоративні права, які впливають із акції, реалізуються заставодержателем із моменту внесення змін до реєстру. Отже, при заставі корпоративних прав учасник може реалізовувати свої корпоративні права аж до звернення стягнення на них. Проте, при накладенні арешту їх власник позбавляється права вільно розпоряджатися ними.

У той же час порядок передачі у заставу є різним. Перш за все, заставка цінних паперів прямо передбачена Законом України «Про заставу» (на відміну від застави корпоративних прав (частки у статутному капіталі ТОВ) [111].

Правила, за якими відбувається заставка акцій, певною мірою є більш-менш визначеними. Суть правового регулювання застави акцій у Законі України «Про заставу» зведено до формулювання: «Застава цінного паперу, який не передається шляхом індосаменту, здійснюється на підставі договору між заставодержателем і особою, на ім'я якої було видано цінний папір» (ч. 2 ст. 53) [111]. А далі, як ми розуміємо, діють загальні правила про істотні умови договору та загальні вимоги до договору застави, що містяться у розділі 1 вказаного Закону. Обіг акцій, у тому числі їх заставка, врегульовано також спеціальними законами та підзаконними актами: Законом України «Про цінні

папери та фондовий ринок» [115], Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» тощо [116].

Таким чином, щодо співвідношення застави корпоративних прав та застави цінних паперів слід сказати, що:

- моментом виникнення застави корпоративних прав є підписання договору застави, цінних паперів – внесення запису про реєстрацію обтяження такого цінного паперу;

- правова природа акцій та часток у статутному капіталі товариства свідчить, що вони є різновидами єдиного правового явища – майнової участі в товаристві, з допомогою частки (акції, паю) відбувається юридичне закріплення права майнової участі особи в товаристві та забезпечується оборотоздатність цих прав, а отже, і можливість виступати в якості предмету застави;

- при заставі цінних паперів (акцій), як і при заставі корпоративних прав, має місце застава майнових прав, які виникають із володіння такими акціями або корпоративними правами (не може бути предметом застави особисте немайнове право бути учасником господарського товариства);

- порядок передачі в заставу цінних паперів (акцій) є більш регламентованим, ніж передача в заставу корпоративних прав, який вимагає законодавчого визначення [117, с.66].

На думку Молчанова А за своєю суттю застава корпоративних прав є малоефективним способом забезпечення, оскільки:

1) при заставі корпоративних прав заставодержатель не отримує жодних прав управління та контролю товариством. Це дає змогу заставодавцю спільно з іншими учасниками переоформити активи товариства або збільшувати його борги, що знижує вартість заставлених корпоративних прав;

2) недобросовісний заставодавець може вільно відчужити заставлені корпоративні права третій особі (хоч обтяження на корпоративні права реєструється в Реєстрі обтяжень рухомого майна, однак ці обтяження жодним чином не впливають на державну реєстрацію зміни складу засновників товариства у державного реєстратора);

3) механізм звернення стягнення на частку у статутному капіталі є недосконалим – на практиці заставодержателі стикаються з проблемами невизнання іншими учасниками товариства нового учасника – заставодержателя, створення штучних перепон у затвердженні нового складу учасників та реєстрації нового учасника тощо) .

Враховуючи наявність наведених ризиків, заставу частки менше 60 % від статутного капіталу вважаємо недоцільною. В інших випадках застава корпоративних прав здебільшого застосовується не як окремий спосіб забезпечення зобов'язань, а комплексний, паралельно з іншими способами (зокрема, в заставу (іпотеку) передаються цінні активи товариства та окремо корпоративні права на нього).

Позаяк, для мінімізації наведених ризиків до умов договору застави сторони вправі внести обов'язки заставодавця щодо заборони прийняття певних рішень, які можуть негативно вплинути на фінансовий стан товариства, відчуження активів товариства (ст. 50 Закону України "Про заставу" [111]). Більше того, цілком нормальним в практиці є введення до складу виконавчого органу товариства довіреної особи заставодержателя для контролю за діяльністю товариства [118, с.47].

Також на практиці сторони одночасно при укладанні договору застави укладають договори купівлі-продажу корпоративних прав з відкладальною умовою щодо моменту відчуження частки при невиконанні продавцем своїх боргових зобов'язань. Таким чином, застава корпоративних прав містить у собі багато проблемних питань та ризиків, попередити та мінімізувати які необхідно вже на стадії підготовки до укладання відповідного договору.

3.3. Відчуження корпоративних прав за договором міни (бартеру) та дарування корпоративних прав

За умов ринкової економіки та посилення динаміки цивільного обороту все частіше постає необхідність передачі корпоративних прав від однієї особи

до іншої. Незважаючи на велике практичне значення питань, пов'язаних із відчуженням корпоративних прав, дане правове явище залишається одним із найменш вивчених. Недослідженими, зокрема, залишаються поняття договору про відчуження корпоративних прав.

Законодавець вживає кілька термінів для позначення переходу корпоративних прав, а саме: «продаж», «відступлення», «відчуження».

Відчуження корпоративних прав у корпоративних товариствах може здійснюватися за допомогою різних договірних конструкцій: купівля-продаж, міна, дарування тощо. Однак, попри усю різноманітність договорів, на підставі яких відбувається відчуження корпоративних прав, можна із впевненістю стверджувати, що цій групі договорів властиві єдність і взаємозв'язок, які обумовлюють виділення їх в окремий елемент системи договірного права – договори про відчуження корпоративних прав. При цьому системоутворюючими ознаками будуть виступати юридична спрямованість та предмет договору [119, с.35].

За договором про відчуження корпоративних прав одна сторона передає або зобов'язується передати іншій стороні всю сукупність або обумовлену частину корпоративних прав щодо юридичної особи корпоративного типу на умовах, встановлених у договорі.

У будь-якому з досліджуваних договорів на боці сторони, що відчужує корпоративні права, повинна бути особа, яка цими правами володіє. Законодавство не містить переліку суб'єктів, які можуть вважатися юридичною особою корпоративного типу і корпоративні права щодо яких можуть бути відчужені їх володільцями.

Видається, що всі договори про відчуження корпоративних прав мають так званий «міновий» характер, тобто сторонам цих договорів при їх укладенні чітко відомі правові наслідки укладення цих договорів і обсяг взаємних прав та обов'язків сторін.

Укладення договору міни, предметом якого є обмін акцій на інше майно, регулюється нормами ст. 715 ЦКУ, відповідно до якої за договором міни

(бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар. Кожна із сторін договору міни є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, який він одержує взамін [5].

Договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості. Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом. Договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги). Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору міни.

Згідно із ст. 716 ЦКУ до договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, договір контракції або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання [5].

Відповідно до ст. 293 Господарського кодексу України (далі ГКУ) за договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар [1].

Сторона договору вважається продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона одержує взамін. За погодженням сторін можлива грошова доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості, якщо це не суперечить законодавству.

Не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності, у разі якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним чи комунальним підприємством. Законодавством можуть бути встановлені також інші особливості здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, пов'язаних з придбанням і використанням окремих видів майна, а також здійснення таких операцій в окремих галузях господарювання.

До договору міни (бартеру) застосовуються правила, що регулюють договори купівлі-продажу, поставки, контрактації, елементи яких містяться в договорі міни (бартеру), якщо це не суперечить законодавству і відповідає суті відносин сторін.

Слід зазначити, що в договорі міни корпоративних прав кожна зі сторін визнається продавцем акцій, які вона зобов'язується передати, і покупцем майна (включаючи і цінні папери), які вона зобов'язується прийняти в обмін. Товари (акції) або інші предмети обміну передбачаються рівними в ціновому вираженні, в іншому випадку договором може бути передбачена можливість доплати за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості [120, с.46].

Договір міни акцій укладається в письмовій формі й лише за бажанням сторін може бути посвідчений у нотаріальному порядку. В договорі міни повинні бути зазначені: сторони договору, їхнє місцезнаходження (проживання); кількість, тип, ідентифікаційні номери й ціна акцій; найменування й ціна товару, на який обмінюються акції, інші істотні умови. Із цього слідує, що акції можуть обмінюватися на інше майно (речі, майнові права та інші цінні папери) або на інші акції.

Важливим є положення ч. 7 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства», відповідно до якого переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва. Поряд із тим, у цій статті не зазначається, чи поширюється переважне право на випадки відчуження акцій шляхом укладання договорів міни та дарування. Вважаємо, що про це необхідно зазначати в статуті акціонерного товариства [6].

Як уже вище зазначалося, існують і певні обмеження щодо випадків обміну державного та комунального майна, закріпленого за відповідними підприємствами, установами чи організаціями на праві господарського відання або праві оперативного управління. За умови дотримання вимог закону і

статуту при укладенні договору міни (наявності необхідних рішень власника майна, отримання належних дозволів тощо) ці суб'єкти можуть обмінюватися закріпленим за ними державним або комунальним майном, передаючи таке майно в господарське відання або оперативне управління залежно від свого правового статусу.

Порядок здійснення операцій з цінними паперами, які обслуговуються у Національній депозитарній системі, функції та операції зберігачів та депозитаріїв цінних паперів визначені Положенням про депозитарну діяльність. Згідно з цим Положенням облікові операції (до яких також належать операції зарахування, списання, переказу цінних паперів) можуть здійснюватися протягом трьох робочих днів з моменту прийняття розпорядження депонента (клієнта) та документів, що є підставою для здійснення цих операцій відповідно до чинного законодавства та цього Положення [121].

Зважаючи на те, що здійснення облікових операцій з цінними паперами, випущеними у бездокументарній формі, чи знерухомленими цінними паперами потребує певного строку, за договором міни момент переходу права власності на такі цінні папери у сторін договору може не збігатися через не залежні від них причини. У цьому випадку пропонується обумовити момент переходу права власності на акції з урахуванням вчинення облікових операцій реєстроутримувачем (зберігачем, депозитарієм тощо).

Якщо учасник товариства з обмеженою відповідальністю або ж товариства з додатковою відповідальністю хоче обміняти своє право на частку у статутному (складеному) капіталі, то згідно із п. 1 ст. 21 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам [73].

Відповідно до ст.717, 718 ЦКУ за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі. Дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому.

З вище наведеного слідує, що предметом договору дарування серед інших речей можуть бути цінні папери і майнові права. Майнові права учасників не можуть бути предметом самостійного відчуження (передаватися окремо від речі, яку вони обслуговують). Так само і права, що втілені у цінних паперах, можна подарувати лише разом із самим цінним папером.

На практиці іноді виникають питання щодо форми договору дарування акцій та визначення наслідків недійсності правочинів, при укладенні яких мають місце вади їх форми. Якщо ж дарувальником акцій виступає акціонер — фізична особа, договір має укладатися у письмовій формі. В юридичній літературі висловлюється думка про те, що договори дарування повинні в обов'язковому порядку посвідчуватися нотаріально, позаяк вони є найбільш заперечуваними в судовій практиці.

Згідно із ч.3 ст.719 ЦКУ договір дарування майнового права укладається в письмовій формі. У разі недотримання письмової форми цей договір є нікчемним. Корпоративні права також за природою мають майнову складову. Відповідно, постає питання про доцільність застосування до цього договору аналогічних наслідків. Таким чином, щоб визначитись із цією проблемою, необхідно врахувати особливості предмета договору, тобто особливу природу корпоративних прав [6].

По-перше, встановлення певної процедури відчуження корпоративних прав передбачає не лише захист прав сторін правочину (як, наприклад, у договорі купівлі автомобіля чи іншої речі), а й врахування інтересів інших учасників корпоративних правовідносин. Ідеться про дотримання переважного права купівлі-продажу частки, права на обов'язковий викуп акцій тощо. У разі, якщо недійсність правочину щодо відчуження корпоративних прав залежатиме від волевиявлення однієї чи обох сторін, це зашкодить інтересам зазначених осіб (які користуються переважним правом тощо).

По-друге, збільшується коло осіб, які потенційно можуть ініціювати недійсність правочину. Відповідно, це не сприятиме нормальному цивільному обороту корпоративних прав, оскільки підвищується ризик поставити дійсність правочину під сумнів.

Отже, специфіка корпоративних правовідносин потребує вироблення більш сталих правил щодо динаміки договорів. З огляду на це вважаємо, що правочини щодо відчуження корпоративних прав, у яких не дотримано форми, варто визнавати нікчемними, а для їх укладення необхідно застосовувати нотаріально посвідчену форму. Така ж форма, на нашу думку, може бути найбільш ефективним інструментом захисту прав учасників правочину та засобом запобігання вчиненню певних правопорушень.

Важливе значення для виникнення в учасника майнових прав відіграє момент прийняття дарунка обдаровуваним. У ч. 1 ст. 722 ЦК зазначається, що право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття. Виникнення в обдаровуваного права власності на дарунок і момент його прийняття, як правило, збігаються у часі, але при цьому слід пам'ятати й про загальні норми ЦК щодо моменту набуття права власності за договором, відповідно до яких у певних випадках право власності до набувача не може перейти раніше, ніж договору про відчуження майна буде надано встановленої законодавством форми. Такою формою слід вважати момент зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах обдарованого у зберігача [5].

Прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору, є прийняттям дарунка, як це визначено положеннями ЦК. Якщо один із учасників ТОВ має намір подарувати частку (її частину), то згода решти його учасників на вчинення такого правочину не потрібна.

Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими

документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплюється печаткою.

У частині 3 ст. 720 ЦК зазначається, що підприємницькі товариства можуть укладати договір дарування між собою, якщо право здійснювати дарування прямо встановлене установчим документом дарувальника. Водночас щодо прийняття дарунка зазначеними юридичними особами у ЦК не передбачено жодних обмежень. Підприємницькі товариства можуть вільно укладати договори дарування, виступаючи на стороні обдаровуваного.

Договір дарування від імені дарувальника може укласти його представник. Доручення на укладення договору дарування, в якому не встановлено імені обдаровуваного, є нікчемним [122, с.43].

Статтею 721 ЦК встановлюються обов'язки дарувальника. Якщо дарувальникові відомо про недоліки речі, що є дарунком, або її особливі властивості, які можуть бути небезпечними для майна обдаровуваного або інших осіб, він зобов'язаний повідомити про них обдаровуваного. Положення згаданої статті набувають особливого значення для учасників повних і вкладників командитних товариств.

Адже особа несе відповідальність за борги учасника, що виникли за час діяльності товариства перед повним товариством, а також за борги товариства перед третіми особами. Тому діяльність учасника стосується не тільки його, а й тих, хто може отримати такий «дарунок». Поряд із тим, слід ураховувати вимоги ст. 721 ЦК, відповідно до якої дарувальник повинен відшкодувати збитки, завдані у результаті володіння чи користування його дарунком [5].

3.4. Спадкування корпоративних прав

На сьогоднішній день, одним зі значущих питань, якому приділяється особлива увага не лише у практиці правозастосування, але й у наукових колах, є спадкування корпоративних прав учасника господарського товариства. Така ситуація зумовлена наявністю прогалин і протиріч, що виникають під час

регулювання корпоративних відносин із врахуванням особливостей правової регламентації відносин, що виникають при спадкуванні.

Адже враховуючи той пласт досліджень у сфері корпоративного права, який нині існує, необхідно звернути увагу й на те, що спадкове правовідношення, яке виникає з моменту відкриття спадщини й об'єктом якого є корпоративні права, з одного боку, по суті, не відрізняється від будь-яких інших спадкових відносин і регулюється загальними положеннями чинного законодавства про спадкування, а з іншого – виникає потреба існування норм спеціального корпоративного законодавства, які б врегульовували суспільні відносини під час спадкування з урахуванням специфіки такого об'єкта спадкових прав як корпоративні права [123, с.130].

Відповідно до ст. 1216, ст.1218 Цивільного кодексу України під поняттям "спадкування" розуміється перехід прав та обов'язків (спадщина) від померлої фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [5].

Водночас поняття "корпоративні права" закріплене у ст. 167 Господарського кодексу України і визначене як права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1].

При цьому, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1219 Цивільного кодексу України, до складу спадщини не входять права та обов'язки, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема особисті немайнові права. Ч. 1 ст. 100 Цивільного кодексу України визначає право участі у товаристві особистим немайновим правом.

Враховуючи цей аспект, можна стверджувати, що самі по собі корпоративні права не можуть бути самостійним об'єктом спадкування.

Ч. 5 ст. 147 ЦК України не передбачала першочергового права спадкоємця на вступ до товариства, але водночас могла виникнути ситуація, коли сам спадкодавець ухвалював безпосереднє рішення щодо обмеження прав своїх спадкоємців на частку шляхом взяття участі в затвердженні установчих документів товариства, які ускладнювали процедуру спадкування частки [5].

Водночас ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» містила протилежну норму та встановлювала переважне право спадкоємців саме на вступ до товариства. Якщо виходити з положень зазначеної статті, то спадкоємець отримував право на вступ до товариства, і вже після того як він скористався або не скористався таким правом (або товариство скористалося своїм правом відмови в прийнятті спадкоємця новим учасником), і розглядалося питання частки в товаристві, що належала померлому [72].

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої до складу спадщини входить сама частка у статутному капіталі, а не права участі; набути ж усіх корпоративних прав, тобто не лише права на частку, а й права участі в товаристві, можливо за згодою інших учасників товариства, якщо це передбачено статутом товариства [21, с. 215].

Проте В. М. Кравчук зазначає, що коли йдеться про такий вид майна, як частка в статутному капіталі товариства, то об'єктом спадкування є не частка, як така, а права та обов'язки спадкодавця, пов'язані з такою часткою [13, с. 350].

Особливу увагу слід звернути на те, що господарські суди під час вирішення спорів про спадкування корпоративних прав керувалися постановою Пленуму Вищого господарського суду №4 від 25.02.2016 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин». Відповідно до п.4.7 – 4.9 вищезазначеної постанови Пленуму: у разі смерті (ліквідації) учасника ТОВ (ТДВ) спадкоємцем (правонаступником) спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі.

Частиною п'ятою статті 147 ЦК України було закріплено право учасників ТОВ або ТДВ передбачити у статуті товариства необхідність отримання згоди інших учасників товариства на перехід частки у статутному капіталі до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи [5].

Після набуття частки в статутному капіталі у спадкоємців (правонаступників) виникає переважне право вступу до цього товариства, передбачене статтею 55 Закону України "Про господарські товариства", проте у цьому разі не йдеться про автоматичне набуття такими спадкоємцями права участі в товаристві. Лише після прийняття вищим органом ТОВ (ТДВ) позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) частки у статутному капіталі може стати учасником відповідного товариства. У свою чергу, товариство може відмовитися від прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників[72].

У разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до ТОВ (ТДВ) або відмови товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала померлому учаснику, реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

Якщо спадкоємець (правонаступник) відмовився від участі у ТОВ (ТДВ) або йому було відмовлено у прийнятті до товариства, до відносин, пов'язаних з виплатою спадкоємцю (правонаступнику) вартості частки майна товариства, за аналогією застосовується стаття 54 Закону України "Про господарські товариства"[72].

З 17.06.2018 року положення статей Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та Закону України «Про господарські товариства» втратили чинність у частинах, що регулювали діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, а положення статуту будуть чинними ще протягом одного року в частині, що відповідає законодавству станом на день

набрання чинності законом. Це застереження не застосовуватиметься після внесення змін до статуту товариства.

В результаті, новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» пропонує універсальний підхід, відповідно до якого у разі смерті учасника товариства його частка переходить до його спадкоємця без згоди інших учасників товариства.

Право спадкоємця учасника вступити до ТОВ не залежить ні від волі інших учасників, ні від розміру частки у статутному капіталі. Закон не вимагає скликання та проведення загальних зборів для прийняття відповідного рішення про вступ спадкоємця, а також не вимагає внесення змін до статуту ТОВ. Для державної реєстрації вступу спадкоємця достатньо подання останнім державному реєстратору заяви про вступ до ТОВ, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально, і доказу набуття права на спадщину [73].

При цьому Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає два режими спадкування частки залежно від її розміру: Якщо частка померлого учасника становила менше 50%, а протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини спадкоємці такого учасника не подали заяву про вступ до товариства, ТОВ може виключити учасника з товариства. Враховуючи, що строк на прийняття спадщини за загальним правилом становить 6 місяців, то через рік та 6 місяців з моменту смерті учасника інші учасники можуть його виключити, якщо спадкоємці не вступили до ТОВ. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається. Фактично статусу учасника товариства позбавляють вже померлу особу. В такому випадку спадкоємці отримують ринкову вартість частки спадкодавця. На підставі рішення загальних зборів учасників ТОВ про виключення учасника з товариства державний реєстратор вносить запис про зміну складу учасників та про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки у статутному капіталі [124, с.134].

Якщо ж частка померлого учасника у статутному капіталі ТОВ становила 50% або більше, ТОВ може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією

товариства, без врахування голосів цього учасника. При цьому з конструкції правової норми вбачається, що обмежень по строку для прийняття такого рішення та необхідність чекати на вступ чи не вступ спадкоємців до ТОВ не передбачено. Тобто право на ліквідацію інші учасники можуть реалізувати у будь-який момент після смерті учасника із часткою 50% і більше.

Дана норма щодо прийняття рішень без врахування голосів учасника, який виключається, на відміну від інших положень Закону, набирає чинності через один рік з дня набрання чинності Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», тобто з 17 червня 2019 року.

В акціонерних товариствах спадкоємці акціонерів – фізичних осіб і правонаступники акціонерів – юридичних осіб вступають у права спадкоємців (правонаступників) без будь-яких обмежень. Організаційно-правова форма акціонерних товариств забезпечує гарантії прав спадкоємців (правонаступників) [125, с.96].

При цьому закон не містить спеціальних норм, які б урегульовували порядок набуття акцій при спадкуванні, що є підставою для регулювання відносин лише нормативними положеннями про спадкування. Також законом не передбачено необхідності отримання згоди інших акціонерів на вступ до акціонерного товариства. Переважне право на придбання акцій приватного акціонерного товариства, якщо таке право прямо передбачене статутом такого товариства, не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва, що передбачено ч. 7 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» [6].

Спадкування корпоративних прав учасника повного товариства й надалі врегульовується ЗУ «Про господарські товариства», відповідно до 69 якого, при реорганізації юридичної особи, учасника повного товариства, або смерті громадянина, учасника повного товариства, правонаступник (спадкоємець) має переважне право вступу до товариства за згодою решти учасників [72].

П правонаступник (спадкоємець) несе відповідальність за борги учасника, що виникли за час діяльності товариства, перед повним товариством, а також за борги товариства перед третіми особами.

У разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до повного товариства або відмови товариства у прийнятті правонаступника (спадкоємця) йому виплачують вартість частки, що належить реорганізованій юридичній особі (спадкоємцю), розмір якої визначається на день реорганізації (смерті) учасника. В цих випадках відповідно зменшується розмір майна товариства, вказаний в засновницькому договорі.

Необхідно зазначити, що істотні особливості виявляються при набутті малолітніми особами корпоративних прав у по рядку спадкування, зокрема на підставі спадкового договору. ЦК України (ст. 1268) передбачено, що малолітня особа вважається такою, що прийняла спадщину, крім випадку, коли батьки (усиновлювачі), опікун відмовилися від її прийняття з дозволу органу опіки та піклування. Тобто у випадку успадкування малолітньою особою частки (акції), вона набуває корпоративних прав навіть без вчинення активних дій (правочинів) її батьками[5].

На завершення варто зазначити, що не дивлячись на те, що новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» увібрав у себе експертні думки практиків та намагався вивести регулювання цього сегменту на новий рівень, лише практичне його застосування та судова практика покажуть прогалини, які ще необхідно буде закрити.

Висновки до розділу 3

1. Під відчуженням корпоративних прав слід розуміти будь-який заснований на договорі їх перехід від однієї особи до іншої, який може опосередковуватися різними договірними конструкціями: купівля продаж, міна, дарування тощо.

2. За договором про відчуження корпоративних прав одна сторона передає або зобов'язується передати іншій стороні всю сукупність або обумовлену частину корпоративних прав щодо юридичної особи корпоративного типу на умовах, встановлених у договорі.

3. Частка/корпоративні права, можуть вільно без згоди інших учасників товариства відчужуватися як іншим учасникам товариства, так і третім особам, якщо інше не передбачено статутом.

4. За договором міни корпоративних прав кожна зі сторін визнається продавцем акцій, які вона зобов'язується передати, і покупцем майна (включаючи і цінні папери), які вона зобов'язується прийняти в обмін. Товари (акції) або інші предмети обміну передбачаються рівними в ціновому вираженні, в іншому випадку договором може бути передбачена можливість доплати за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості.

5. За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі. Дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому.

6. Правочини щодо відчуження корпоративних прав, у яких не дотримано форми, варто визнавати нікчемними, а для їх укладення необхідно застосовувати нотаріально посвідчену форму. Така ж форма, на нашу думку, може бути найбільш ефективним інструментом захисту прав учасників правочину та засобом запобігання вчиненню певних правопорушень.

7. Учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі.

На учасника товариства, який бажає продати свою частку (частину частки) третій особі, покладається обов'язок: письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, а також про інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників

товариства протягом 30 днів з дати отримання такого повідомлення не повідомив письмово учасника-продавця, про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і з того часу така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства.

8. В юридичній практиці вважається що предметом договору застави можуть бути як корпоративні права, так і частка в статутному капіталі товариства. Проте, доцільно все ж таки позначити в якості предмета договору застави саме частку в статутному капіталі, адже частка є «звичним, врегульованим» об'єктом господарського та цивільного обігу в межах вітчизняного законодавства.

9. Моментом виникнення застави корпоративних прав є підписання договору застави. Передача акції чи часток в статутному капіталі товариства (далі часток) в заставу не тягне за собою заставу прав, які становлять зміст права участі. Заставодержатель не може здійснити права з акції чи частки, оскільки він не є власником акції чи частки. Належність заставодержателю права застави не означає перехід до нього прав власника акції чи частки.

10. Виходячи із законодавчої практики, у разі смерті учасника товариства його частка переходить до його спадкоємця без згоди інших учасників товариства. Право спадкоємця учасника вступити до ТОВ не залежить ні від волі інших учасників, ні від розміру частки у статутному капіталі.

ВИСНОВКИ

У даному магістерському дослідженні ґрунтовно висвітлено та проаналізовано коло проблем, що стосуються визначення поняття «корпоративні права» в правовій науці та в нормах чинного законодавства України, а також вирішено ряд завдань щодо детальної регламентації та подолання законодавчих колізій при здійсненні корпоративних прав у правовому полі нашої держави. Глибинне дослідження актуальних проблем корпоративного права, отримання внаслідок цього вагомих результатів, дає змогу сформулювати такі висновки та внести пропозиції, що мають ключове теоретичне й практичне значення для науки корпоративного права:

1. Корпоративні права визначено як, сукупність передбачених чинним законодавством та установчими документами прав, що їх отримує особа внаслідок володіння часткою, паєм певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі, або майні конкретної господарської організації, ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (члена, акціонера) над даною господарською організацією.

2. Під корпоративними правовідносинами запропоновано розуміти врегульовані нормами права та установчими документами суспільні відносини, які виникають між засновником (учасниками) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними засновницьких прав, а також відносини між учасниками, які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав. Обов'язковою ознакою корпоративних відносин слід визнати наявність визначеного законодавцем об'єкта права корпоративної власності – наявності в учасника корпоративних прав особливого виду майнових прав.

3. Визначено, що належність корпоративних відносин до господарських обґрунтовується наявністю в предметі корпоративного права групи відносин зовнішнього характеру, які виникають між корпорацією і третіми особами; а

також відносин внутрішнього характеру (внутрішньо-організаційні, внутрішньо-фірмові), учасниками яких є засновники корпорації, сама корпорація (як юридична особа, суб'єкт права) та її органи. Ці відносини можна інтерпретувати відповідно як організаційно-господарські та господарсько-виробничі і внутрішньогосподарські відносини, тобто ті, що складають, як відомо, сферу господарських відносин.

4. Встановлено, що суб'єктів корпоративних правовідносин можна класифікувати за критерієм їхньої участі в інших господарських правовідносинах на: учасників корпоративних та інших господарських правовідносин (сама корпорація, її учасники, кредитори, органи державної влади та місцевого самоврядування) та учасників виключно корпоративних правовідносин (органи корпоративного управління, суб'єкти управління, групи акціонерів, асоційовані особи та трудовий колектив).

5. З'ясовано, що універсальним поділом корпоративних прав є їх поділ за характером на майнові та немайнові; як виняток виділено самостійне право на захист. До майнових прав слід відносити права, пов'язані з розподілом прибутку товариства (отримання дивідендів) та отримання частини майна товариства у разі його ліквідації. До немайнових прав - права, пов'язані з участю в управлінні справами товариства та здійсненням контролю над діяльністю органів управління товариства та його фінансово-економічним станом. За обсягом корпоративні права поділяються на: основні, спеціальні та локальні (додаткові) корпоративні права.

6. Виділено такі ключові елементи права на участь в управлінні: а) брати участь у вирішенні найважливіших питань діяльності товариства, у тому числі прийняття рішення про внесенню змін до статуту, обрання членів ради та ревізійної комісії, додатковий випуск акцій, викуп товариством розміщених ним акцій, укладення правочинів на значну суму, реорганізацію товариств та інші дії, які призводять до суттєвих корпоративних змін; б) право вчасно отримувати повідомлення про скликання загальних зборів, яке повинно містити інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік

питань порядку денного з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого учасники можуть ознайомитися з документами щодо порядку денного; в) право своєчасно та у зручній для учасника спосіб знайомитися з матеріалами, пов'язаними з порядком денним загальних зборів. г) право вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного загальних зборів; г) право брати участь у загальних зборах особисто або через вільно обраного представника; д) право брати участь в обговоренні та голосуванні з питань порядку денного.

7. Визначено, що право на розподіл прибутку господарського товариства охоплює такі правочинності, як: право на спрямування прибутку товариства для виплати дивідендів (право на встановлення дивідендів); право на спрямування прибутку товариства для досягнення інших цілей (наприклад, на розвиток товариства).

Праву на одержання інформації учасниками господарського товариства кореспондує обов'язок товариства щодо надання учасникам для ознайомлення: річних балансів, звітів товариства про його діяльність, протоколів зборів. Право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) організації та активів у разі ліквідації останньої, реалізується відповідно до визначеного чинним законодавством порядку ліквідації юридичної особи, згідно якого майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (у тому числі за податками, зборами та ін.), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

8. Обґрунтовано, що перевищенням меж здійснення корпоративних прав слід вважати вихід за межі змісту наданого учаснику корпоративного права. Його наслідками можуть бути застосування відповідних зазначених законодавчих заходів впливу на порушника. А, обмеження щодо здійснення корпоративних прав полягає у звуженні обсягу змісту корпоративного права та можливостей його здійснення і є елементом механізму правового регулювання, який дозволяє забезпечити права та інтереси інших учасників корпоративних відносин і товариства в цілому. Отож, межа є більш ширшим поняттям, ніж

обмеження, оскільки встановлює обсяг можливих дій уповноваженої особи, а обмеження звужує обсяг дій в окремих ситуаціях і для певних суб'єктів відносин з метою попередження порушень прав інших осіб.

9. Під корпоративним обов'язком запропоновано розуміти забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньо корпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами. Серед основних обов'язків, які притаманні учасникам всіх організаційно-правових форм корпоративних підприємств необхідно виділити: обов'язок додержуватися установчого документу корпоративного підприємства та внутрішніх документів товариства, обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління підприємства, обов'язок виконувати свої зобов'язання перед корпоративним підприємством, у тому числі і пов'язані з майновою участю.

10. За результатами дослідження запропоновано доповнити Закони України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та «Про акціонерні товариства» нормами, що містять чіткі критерії, які б дозволили однозначно визначати момент, з якого учасники (акціонери) можуть вимагати викупу частки акцій, що пропонується для продажу третій особі; які б чітко визначали вимоги щодо змісту і форми повідомлення, яке учасник товариства, який має намір продати свою частку, повинен надіслати товариству та /або іншим його учасникам для дотримання їхніх переважних прав. Зокрема, таке повідомлення доцільно здійснювати у письмовій формі з письмовим підтвердженням його отримання адресатом або через нотаріуса, при цьому, в ньому необхідно вказати основні умови продажу: ціну та розмір відчужуваної частки у статутному капіталі, а також інші істотні умови договору купівлі-продажу (порядок, строки та форми оплати, і т.д.); які б урегульовували порядок набуття акцій при спадкуванні, що є підставою для регулювання відносин лише нормативними положеннями про спадкування; які б передбачали необхідність отримання згоди інших акціонерів на вступ до акціонерного товариства.

11. Спираючись на ґрунтовне дослідження ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», в якому включені експертні думки практиків та завдяки якому регулювання норм корпоративного права виведено на якісно новий рівень, все ж лише його практичне застосування та судова практика покажуть прогалини, які ще необхідно буде врегулювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України редакція від 10.11.2018, підстава - 2491-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Купчак Б. Корпоративні права та їх застосування в господарській діяльності / Б. Купчак, Л. Гачак-Величко // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2010. - Вип. 5. - С. 145-155.
3. Смітюх А. В. Щодо визначення поняття корпоративних прав учасника господарського товариства / А. В. Смітюх // Правова держава. - 2015. - № 20. - С. 81-86.
4. Податковий кодекс України редакція від 25.11.2018, підстава - 2611-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Цивільний кодекс України редакція від 04.11.2018, підстава - 2581-VIII// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
6. Закон України «Про акціонерні товариства» редакція від 01.10.2018, підстава - 2258-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
7. Смітюх А. В. Щодо співвідношення категорій "право на участь у товаристві", "права учасника господарського товариства", "корпоративні права" / А. В. Смітюх // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. - 2014. - Т. 1, вип. 1. - С. 147-152
8. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
9. Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова. За ред. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.

10. Сліпенчук Н. А. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. А. Сліпенчук. – К. : НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака, 2014. – 20 с.
11. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. С. Глусь. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. – 23 с.
12. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
13. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с.
14. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / [За заг. ред. В. В. Луця]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
15. Зинченко С. А., Галов В. В. Собственность и производные вещные права: теория, практика / С. А. Зинченко, В. В. Галов. — Ростов н/Д : СКАГС, 2003. — 200 с.
16. Сперанский В. К. Именные эмиссионные ценные бумаги в системе корпоративного и акционерного правоотношений : дис. ... канд. юрид. наук / В. К. Сперанский. — Краснодар, 2005. — 210 с.
17. Кузнєцова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів / Н. С. Кузнєцова // Правовий тиждень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http:// legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329](http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329).
18. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н. С. Глусь. — К., 2000. — 23 с.
19. Цікало В. І. Правова природа корпоративного правовідношення / В. І. Цікало // Вісник господарського судочинства. — 2006. — № 4. — С. 157–165.
20. Прохоренко В. В. Обязательства, возникающие из участия в образовании имущества юридического лица (партисипативные обязательства) // Проблемы

теории гражданского права / Институт частного права. — М., 2006. — Вып. 2. — С. 111–131.

21. Спасибо-Фатеева І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина / І. В. Спасибо-Фатеева // Право України. — 2014. — № 6. — С. 84–92.

22. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : навч. посіб. / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. — К. : Істина, 2008. — 304 с.

23. Харитонova О. І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин / О. І. Харитонova // Наукові праці НУ ОЮА. — 2011. — Т. 10. — С. 324–334.

24. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение / Д. В. Ломакин. — М. : Спарк, 1997. — 156 с.

25. Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории : учеб. пособие / Н. В. Козлова. — М. : Статут, 2003. — 318 с.

26. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица : учеб. / Н. В. Козлова. — М. : Статут, 2005. — 476 с.

27. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. — М. : Юрайт, 2014. — 678 с.

28. Степанов П. В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Степанов. — М., 1999. — 28 с.

29. Ушницкий Р. Р. Гражданско-правовая форма корпоративного отношения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Р. Р. Ушницкий. — СПб., 2013. — 30 с.

30. Анисимова С. И. Конституционные основы правового регулирования корпоративных правоотношений / С. И. Анисимова // Вестник ОГУ. — 2009. — № 3. — С. 13–19.

31. Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования : моногр. / А. В. Майфат. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 328 с.

32. Бабаев А. Б. Проблема секундарных прав в российской цивилистике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Б. Бабаев. — М., 2006. — 22 с.
33. Бабаев А. Б. Методологические предпосылки исследования корпоративных правоотношений / А. Б. Бабаев // Вестник гражданского права. — 2007. — № 4. — С. 5–22.
34. Степанов Д. И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений / Д. И. Степанов // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — 2009. — № 1. — С. 20–75.
35. Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : моногр. / Н. Н. Пахомова. — Екатеринбург : Налоги и финансовое право, 2004. — 208 с.
36. Сердюк Е. Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные правоотношения / Е. Б. Сердюк. — М. : Юриспруденция, 2005. — 192 с.
37. Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. — 2006. — № 7. — С. 10–14.
38. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 / О. М. Вінник. — К., 2004. — 32 с.
39. Шуба Б. В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин / Б. В. Шуба // Форум права. — 2013. — № 2. — С. 618–622.
40. Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : моногр. / І. В. Лукач. — К. : Ліра-К, 2015. — 432 с.
41. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / С. В. Батрин. — К., 2012. — 20 с.
42. Переверзев О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / О. М. Переверзев. — Донецьк, 2004. — 20 с.

43. Зорина Е. С. Правовое регулирование корпоративных отношений в акционерных обществах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Е. С. Зорина. — М., 2005. — 26 с.
44. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Д. І. Погрібний. — Х., 2008. — 20 с.
45. Сороченко А. В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / А. В. Сороченко. — К., 2015. — 20 с.
46. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины : учеб. пособие / Е. Р. Кибенко. — Х. : Эспада, 2001. — 288 с.
47. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. — К. : Істина, 2005. — 720 с.
48. Корпоративное право : учебный курс : учеб. / отв. ред. И. С. Шиткина. — М. : КНОРУС, 2011. — 1120 с.
48. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : моногр. / В. С. Щербина. — Гончарук С. Т., Нашинець-Наумова А. Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні / С. Т. Гончарук, А. Ю. Нашинець Наумова // Юридичний вісник. — 2011. — № 2 (19). — С. 37–40.
49. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ірина Богданівна Саракун. — К., 2008. — 214 с.
50. Лукач І. В. Поняття та види суб'єктів корпоративних правовідносин / І. В. Лукач // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. - 2013. - Вип. 6-1(2). - С. 61-64.
51. Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. — Х. : Право, 2007. — 498 с.
52. Хацер М. В. Характеристика основних груп суб'єктів корпоративних відносин / М. В. Хацер // Збірник наукових праць Таврійського державного

агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 2(1). - С. 287-295.

53. Сохан В. Б. Суб'єкти корпоративних правовідносин / В.Б. Сохан // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2010. - Вип. 25. - С. 148-153.

54. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. – М. : Статут, 2008. – 512 с.

55. Белов В. А. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики. – М. : Юрайт, 2009. – 678 с.

56. Корпоративное право. Отв. ред. И. С. Шиткина. – М. : WoltersKluwer, 2007. – 648 с.

57. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія. – К. : Атіка, 2003. – 352 с.

58. Мальська М.П., Мандюк К.Л., Занько Ю.С. Корпоративне управління: теорія та практика. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 360 с.

59. Скібіцький О.М., Матвеев В.В., Скібіцька Л.І. Організація бізнесу: менеджмент підприємницької діяльності: навч. посіб. для студ. ВНЗ. – К.: Кондор, 2011. – 912 с.

60. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління: Навч. посібник. - К.: Знання-прес, 2002. — 317 с.

61. Господарське право України / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, Н. В. Погорецька [та ін.] ; за ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана. – Х. : Право, 2005. – 384 с. – С. 149.

62. Коссак В. М. Права та обов'язки акціонерів // Проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні. – Л., 2004. – С. 75-88, 78.

63. Вінник О.М. Господарське право: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2004. – 624с.

64. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств. – К., 2007. – 18 с.

65. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – 720с.

66. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение / Д. В. Ломакин. – М. : Спарк, 1997. – 156 с. – С. 29.
67. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения/ Д. В. Ломакин. – М. Статут, 2008. – 512 с. – С. 363.
68. Цікало В. Види прав учасників господарських товариств / В. Цікало // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 1. - С. 50-54.
69. Іваненко К. В. До питання класифікації корпоративних прав / К. В. Іваненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. - 2013. - Вип. 23. - С. 178-187.
70. Крисань Т. Є. Юридичні гарантії фізичних осіб у системі корпоративних правовідносин/ Т. Є. Крисань // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 2. - С. 162-167.
71. Саракун І. Б. Межі здійснення корпоративних прав // Методологія приватного права: Збірник наукових праць: За матеріалами наук.-практ. конф. (30 травня 2003 р.). – 2003. – 480 с.
72. Закон України «Про господарські товариства» редакція від 17.06.2018, підстава - 2275-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
73. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» редакція від 06.02.2018, підстава - 2275-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>
74. Закон України «Про кооперацію», редакція від 06.11.2014, підстава - 1206-VII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
75. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», редакція від від 24.11.2018, підстава - 2418-VIII// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
76. Закон України «Про управління об'єктами державної власності», редакція від 10.11.2018, підстава - 2491-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16>

77. Конституція України редакція від 30.09.2016, підстава - 1401-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
78. Кравченко С. С. Право участі в управлінні господарським товариством / С. С. Кравченко // Адвокат. - 2009. - № 10. - С. 16-20.
79. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ (Акционерное право): Учеб. пособие / Под ред. Е. П. Губина. – М.: Зерцало, 1998. – 284 с.
80. Купчак Б. Корпоративні права та їх застосування в господарській діяльності / Б. Купчак, Л. Гачак-Величко // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2010. - Вип. 5. - С. 145-155
81. Жорнокуй В. Г. дійснення права участі в управлінні господарським товариством / В. Г. Жорнокуй // Право і Безпека. - 2014. - № 4. - С. 187-192.
82. Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством / В. Г. Жорнокуй // Право і Безпека. - 2011. - № 5. - С. 216-220.
83. Жорнокуй Ю. М. Закон України "Про акціонерні товариства": позитивні та проблемні аспекти / Ю. М. Жорнокуй // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2010. - № 1. - С. 236-243.
84. Шапошников К. С. Корпоративні права держави: особливості реалізації та управління / К. С. Шапошников // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2012. - Вип. 22(2). - С. 57-62.
85. Жабський В. І. Корпоративні права держави як об'єкт корпоративних правовідносин / В. І. Жабський // Наше право. - 2013. - № 10. - С. 16-22.
86. Цікало В. Здійснення і захист права акціонерів на отримання дивідендів: порівняльно-правовий аспект / В. Цікало // Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2016. - Вип. 63. - С. 97–112.
87. Богуш М. Проблема правового механізму реалізації корпоративних прав на отримання дивідендів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2013. № 95. С. 100–103.

88. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Серія: «Юридичний радник». Харків: Страйд, - 2005.- 432 с.
89. Жорнокуй В. Г. Правова природа права на інформацію про діяльність господарського товариства / В. Г. Жорнокуй // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2013. - Вип. 33. - С. 79-93.
90. Еволюція інституціональної теорії в контексті трансформації сучасних економічних систем: [монографія] / Ю.В.Богоявленська, К.С.Шапошников; Житомирський державний технологічний університет. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 550с.
91. Соколовський М. В. Межі здійснення права на вихід з господарського товариства: окремі аспекти цивільно-правового регулювання / М. В. Соколовський // Прикарпатський юридичний вісник. - 2016. - Вип. 6. - С. 70-74.
92. Соколовський М. Окремі аспекти перевищення учасниками господарських товариств меж здійснення корпоративних прав/ М. Соколовський // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 1. - С. 77-82.
93. Жорнокуй Ю. М. Конфлікт інтересів та корпоративний конфлікт в акціонерних товариствах: до питання тлумачення понять / Ю. М. Жорнокуй // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2012. - Вип. 30. - С. 101-111.
94. Соколовський М. В. Межі здійснення корпоративних прав: окремі цивільно правові аспекти / М. В. Соколовський // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2012. - Вип. 29. - С. 145-152.
95. Поротикова О. А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом / О. А. Поротикова. – М., 2007. – 256 с. – С. 141.
96. Друга директива 77/91/ЄЕС Ради Європейського Співтовариства «Про координацію гарантій, які вимагаються в державах-членах від господарських товариств у значенні другого абзацу статті 58 Договору для захисту інтересів їх учасників та третіх осіб, з метою зробити ці гарантії еквівалентними щодо

створення акціонерних товариств, також збереження та зміни їх капіталу» від 13.12.1976 року. URL: www.eulaw.edu.ru.

97. Smityukh, A.V. (2016). К вопросу о определении понятия корпоративного правоотношения. *Pravova derzhava*, 24, 134–141 [in Ukrainian].

98. Luts, V.V. (2017). Sutnist sub'iektyvnoho korporatyvnoho prava. *Korporatyvne pravo Ukrainy ta yevropeiskykh krain: pytannia teorii ta praktyky: zb. nauk. prats za materialamy XV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Ivano-Frankivsk, 6–7 zhovt. 2017 r.)*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

99. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої; Нац. акад. правових наук України; НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака; Лабораторія проблем корпорант. права; ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника»; Навч.-наук. юрид. ін.-т. Івано-Франківськ: Супрун В. П., - 2017. - 612 с.

100. Беяневич О. А. Про способи захисту корпоративних прав // Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (2-3 жовтня 2015 р., м. Івано-Франківськ) ; НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д.-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2015 р. – 321 с. – С. 27.

101. Швейцарский обязательственный закон. Федеральный закон о дополнении Швейцарского гражданского кодекса (Часть пятая: Обязательственный закон) : от 30 марта 1911 г. (посостоянию на 1 марта 2012 г.) / пер. с нем., фр. [Гайдено Шер Н.И., Шер М.]. М.: Инфотропик Медиа, - 2012. - 576 с.

102. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / [И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др.] ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2014. – 672 с. – С. 409–450.

103. Бабецька І. Я. Здійснення переважного права учасниками господарських товариств на купівлю частки у статутному (складеному) капіталі товариства // Університетські наукові записки. 2011. № 2 (38). С. 141–145.
104. Крат В. Переважне право купівлі частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю // Українське комерційне право. 2012. № 12. С. 30–36.
- 105 Кучерук О. Форма договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю / О. Кучерук // Юридична газета. – 2013.– № 49. – С. 31.
106. Pechenyj, O. (2012). Problemy spadkuvannja prava na chastku u statutnomu kapitali tovarystva z obmezenoju vipovidaljnistju. Ukrainsjke komertsijne pravo, 12, 37–43.
107. Sischuk, L. V. (2013). Spadkuvannja korporatyvnyh prav uchasnyka gospodarsjkogo tovarystva. Naukovyj visnyk Ughgorodskogo nationaljnogo universytetu. Serija parvo. Chastyna II. Tom I, 23, 172–177.
108. Hachenburg M. Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbHG): Grosskommentar / M. Hachenburg. – Berlin: 1892. – 191 s.
109. Майданик Р. А. Проблеми судової практики з питань переважного права купівлі акцій ЗАТ / Р. А. Майданик // Прав. тиждень. – 2007. – № 42 (63). – С.15-35.
110. Томчишен С. В. Особливості здійснення, охорона та захист переважних прав на придбання часток (акцій) у статутному (складеному) капіталі господарських товариств: проблеми теорії та практики / С. В. Томчишен // Акт. питання цив. та госп. права. – 2010. – № 3 – С. 10-25.
111. Закон України «Про заставу» редакція від 22.08.2018, підстава - 2508-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>
112. Пучковська І. Й. Види забезпечення виконання зобов'язання [Текст] : навч. посіб. / І. Й. Пучковська. – Харків : Видав-ництво «ФІНН», 2011. – 77 с.

113. Нижний С. В. До питання про правову природу застави / С. В. Нижний // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2002. - № 2. - С. 144-147
114. Нижний С. В. Правове регулювання застави корпоративних прав / С. В. Нижний // Університетські наукові записки. - 2006. - № 3-4. - С. 187-192.
115. Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» Редакція від 24.11.2018, підстава - 2418-VIII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
116. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»
Редакція від 24.11.2018, підстава - 2418-VIII// [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
117. Січевлюк В. А. Правове регулювання реєстрації застави корпоративних прав (частки) / В. А. Січевлюк // Правничий вісник Університету "КРОК". - 2010. - Вип. 5(1). - С. 64-72
118. Січевлюк В. А. Процедура звернення стягнення на заставлені корпоративні права у договірному (позасудовому) порядку / В. А. Січевлюк // Правничий вісник Університету "КРОК". - 2010. - Вип. 6(1). - С. 41-51.
119. Kravchuk, V.M. (2010), "Contracts for the alienation of share in capital of a business partnership, Yurydychnyi radnyk, no. 2, pp. 32-37.
120. Oprysko, M.V. (2010), "Grounds and legal consequences of invalidating contracts on alienation of corporate rights", Advokat, no. 11 (122), pp. 44-48.
121. Кравчук В.М. Форми та істотні умови договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю / В.М. Кравчук. – Режим доступу : <http://corpravo.com/print/629>.
122. Оцел В. Г. Правова природа відчуження частки в товаристві з обмеженою відповідальністю / В. Г. Оцел // Право і суспільство. - 2016. - № 5(2). - С. 40-44.
123. Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав // Вісник господарського судочинства. 2007. № 6. С. 127–130.

124. Сіщук Л. В. Поняття та види правонаступництва: цивільно-правовий аспект / Л. В. Сіщук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2010. - Вип. 25. - С. 132-136.

125. Сіщук Л. В. Управління корпоративними правами до прийняття спадщини / Л. В. Сіщук // Приватне право і підприємництво. - 2018. - Вип. 18. - С. 95-100.